

HET SCHEVENINGSCHIE STRAND.

VISSERIJ EN ARMOEDE IN ROERIGE TIJDEN

DE VISSERSGEMEENSCHAPPEN VLAARDINGEN & SCHEVENINGEN TIJDENS
EN NA DE BATAAFS-FRANSE TIJD, 1795-1830

STUURMAN, S.P. (SJORS)

Sjors Paul Stuurman

S1973436

BA Eindwerkstuk (15 ECTS)

sjors@sjorsstuurman.nl

Begeleider: prof. dr. M. van Groesen

15 juni 2021

12.358 woorden

INHOUDSOPGAVE

Lijst van figuren en tabellen.....	3
Inleiding.....	4
Hoofdstuk 1: Het Provisioneel Committé tot de Zaaken van de Grootte Visscherij, 1795-1801	11
Hoofdstuk 2: Het Committé tot de Zaaken van de Grootte Visscherij en het College van de Grootte Visscherij van het Koninkrijk Holland, 1801-1813	17
Hoofdstuk 3: Het College van de Grootte Visscherij, 1814-1822.....	23
Hoofdstuk 4: Kollegiën van de Grootte & Kleine Visscherij van de provincie Holland, 1822-1830....	30
Conclusie	36
Bibliografie	40
Lijst van Archivalia	40
Secundaire literatuur.....	41
Bijlage A: Overzicht Vlaardingse Visserij 1795-1830	43
Bijlage B: Overzicht Scheveningse Visserij 1795-1830	45
Bijlage C: Demografisch overzicht, 1795-1830.....	46
Bijlage D: Armoedecijfers Scheveningen, 1795-1811.....	47

Afbeelding van voorblad: Velijn, P., *Het Visserijbedrijf ten zuiden van Scheveningen*, collectie Haags Gemeentearchief, kl. B 1890, ca. 1828.

LIJST VAN FIGUREN EN TABELLEN

Figuur 1: Hollandse haringvangsten, 1600-1795.....	6
Figuur 2: Aantal Vlaardingse schepen vertrokken ter kabeljauwvaart, 1795-1801.....	12
Figuur 3: Aantal haring- en bomschepen in Vlaardingen en Scheveningen, 1793-1830...	18
Figuur 4: Aantal Vlaardingse schepen vertrokken ter kabeljauwvaart, 1801-1811.....	20
Figuur 5: Jaartotalen Scheveningse visafslag, 1815-1830.....	25
Figuur 6: Opbrengsten Vlaardingse Visserij, 1814-1830.....	31
Figuur 7: Aantal bedeeden in Vlaardingen, 1822-1830.....	32
Tabel 1: Geschatte totaalopbrengsten Vlaardingse visserij, 1795-1801.....	13
Tabel 2: Inwoneraantallen Vlaardingen & Scheveningen, 1795-1801.....	15
Tabel 3: Inwonersaantallen Vlaardingen & Scheveningen, 1801-1803.....	18
Tabel 4: Geschatte totaalopbrengsten Vlaardingse visserij, 1801-1813.....	19
Tabel 5: Geschatte totaalopbrengsten Vlaardingse visserij, 1814-1822.....	24
Tabel 6: Inwoneraantallen Vlaardingen & Scheveningen, 1814-1822.....	26
Tabel 7: Inwoneraantallen Vlaardingen & Scheveningen, 1822-1830.....	31

INLEIDING

Buisjesdag was decennialang de traditionele dag waarop haringschepen uitvoeren richting zee om daar te gaan vissen. De gehele bevolking van Vlaardingen en Maassluis zwaaide de schepen uit, nadat zij een gebedsdienst hadden gehouden voor de goede vaart. Tegenwoordig is Vlaggetjesdag een voortzetting van deze traditie, die voornamelijk groot wordt gevierd in Scheveningen. Visserij is voor Vlaardingen eeuwenlang een belangrijke inkomstenbron geweest, vanaf de middeleeuwen tot aan het midden van de twintigste eeuw. In het boek *Korte Geschiedenis van Vlaardingen* stelt C. Postma dat dit voornamelijk komt door de ligging van Vlaardingen: dicht bij het water, waardoor visserij automatisch belangrijk was.¹

Naast Vlaardingen waren er nog vele andere vissersplaatsen te vinden in Holland: onder andere Delft, Schiedam, Maassluis en Klaaswaal verdienden hun geld met visserij. In 1567 werd het College van de Groote Visscherij opgericht om de kwaliteit van de pekelharing, geëchte gezouten haring, in Holland te garanderen.² Opvallend is dat Vlaardingen en Maassluis tot 1795 niet deelnamen aan dit College, zoals ook Bo Poulsen opmerkt in zijn artikel over communicatie tussen de verschillende steden in de vroegmoderne tijd.³ Wat ook opvalt aan het College is dat vissers van de Zijde geen zitting hadden in het College. Onder de Zijde wordt alles gerekend van Delfzijl tot Vlissingen, maar in het bijzonder gaat het hier om plaatsen als Katwijk, Egmond aan Zee, Zandvoort en Scheveningen. Tot 1857 was het voor hen verboden om haring te kaken. De steden die zitting hadden in het College hadden zich een ‘kaakmonopolie’ toegeëigend. De vissers van de Zijde mochten alleen ‘versche haring’ of steurharing, ongeëchte gezouten haring, aanvoeren.⁴

Van alle plaatsen aan de Zijde heeft Scheveningen een uitermate bijzondere band met de visserij. De eerste bron die bekend is over visserij in Scheveningen is het *Visboek* van Adriaen Coenen uit 1579.⁵ In zijn *Visboek* geeft Coenen een inkijkje in de verschillende soorten vissen die rondzwommen in de wereldzeeën en de manier waarop vissers bepaalde soorten binnenhaalden. Scheveningen had tot de achttiende eeuw weinig te maken met de haringvisserij

¹ C. Postma, *Korte Geschiedenis van Vlaardingen* (Vlaardingen 1958) 9.

² *Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven XXXVIII* dl. 1 (Den Haag 1916) 279–281.

³ B. Poulsen, ‘Talking Fish. Co-operation and Communication in the Dutch North Sea Herring Fisheries, c.1600-1850’, in: D. Abreu-Ferreira en L. Sicking, *Beyond the Catch: Fisheries of the North Atlantic, the North Sea and the Baltic, 900-1850* (Leiden / Boston 2009) 387–412, aldaar 393.

⁴ J.P. van de Voort, *Vissers van de Noordzee: Het Nederlandse Visserijbedrijf in de Geschiedenis en volksleven* (Den Haag 1975) 35.

⁵ Het *Visboek* van Adriaen Coenen is te raadplegen via: <https://www.kb.nl/visboek/>.

en deed vooral aan andere vormen van visserij langs de kust. Zo werd er gevestigd op schelvis, makreel, schol, kabeljauw, tong en garnalen. Pas in 1751 begonnen de vissers van de Zijde, onder leiding van Katwijk, in te gaan tegen het kaakmonopolie. Een eerste verzoekschrift werd afgewezen, dus stuurden zij in 1752 een nieuw verzoekschrift. Ditmaal werd Katwijk gesteund door Noordwijk, Zandvoort én Scheveningen. Ook dit werd afgewezen en het monopolie bleef bestaan.⁶

Het monopolie van de College-steden was aan het begin van de Bataafs-Franse Tijd dus al lange tijd niet meer onbetwist. Tijdens de Bataafs-Franse Tijd en de eerste jaren van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden blijkt dit des te meer. In 1812 trok Napoleon het monopolie in, waarna het in 1815 door Willem I weer opnieuw ingesteld werd.⁷ Om te begrijpen waarom dit gebeurde is het ook van belang om verdere kennis te nemen over de verschillende opvolgers van het College van de Grootte Visscherij. In 1795 werd het College vervangen door het Committé tot de Zaaken van de Grootte Visscherij.⁸ De naam veranderde in 1798 naar Provisioneel Committé van de Grootte Visscherij der Bataafsche Republiek.⁹ In 1801 werd er een nieuwe visserijwet aangenomen. De naam van het comité veranderde daardoor weer en werd Committé tot de Zaaken van de Grootte Visscherij der Bataafsche Republiek.¹⁰ Ten slotte was er vanaf 1806 het College van de Grootte Visscherij van het Koninkrijk Holland.¹¹ In al deze gremia hadden de volgende steden zitting: Vlaardingen, Maassluis, Enkhuizen en De Rijp. Van 1806 tot 1814 had ook de Oost-Friese stad Emden zitting in het college, omdat Frankrijk Oost-Friesland had toegevoegd aan het grondgebied van het Koninkrijk Holland.¹² Pas vanaf 1822 werd eenzelfde soort college voor de Kleine Visscherij opgericht, het College van de Kleine Visscherij van de Provincie Holland.

Het feit dat het college ofwel comité gedurende de Bataafs-Franse Tijd maar liefst vier keer van naam veranderde, geeft ook aan hoe wispelturig het bestuur van het land in die tijd was. Tijdens de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw behoorde de Republiek nog tot de maritieme wereldtop en was er van wispelturig bestuur geen sprake. In de ‘Age of Revolutions’, zoals de periode 1780-1815 vaak genoemd wordt, raakte de Nederlandse maritieme

⁶ J.C. Vermaas, *Geschiedenis van Scheveningen* dl. 1 (Den Haag 1926) 24–27.

⁷ A. Beaujon, *Overzicht der Geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisscherijen* (Leiden 1885).

⁸ J.C. Vermaas en M.C. Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813* (Vlaardingen 1922) 5–12.

⁹ *VROA* 38 dl. 1, 270.

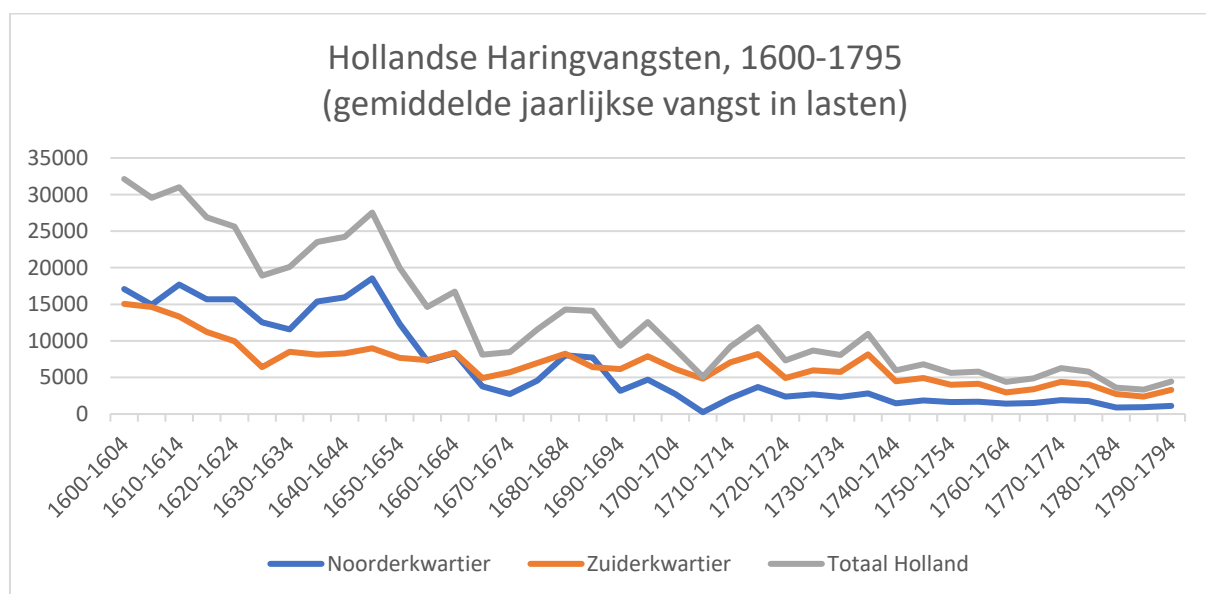
¹⁰ *Ibid.*, 271.

¹¹ *Ibid.*, 273.

¹² Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 273.

wereld echter in verval.¹³ De reden voor dit verval was simpel volgens Gert Oostindie: de Republiek kon haar neutraliteit niet behouden. In de Atlantische wereld kon Nederland daarnaast de concurrentie van de grotere mogendheden niet aan. Dit beeld van verval wordt ondersteund door Piet Emmer en Jos Gommans in *Rijk aan de Rand van de Wereld*.¹⁴ Zij stellen dat de Republiek voor 1800 veel macht in de Atlantische wereld kwijtraakte en dat ze in de Oost ook een steeds fragielere machtsbasis had. De Bataafse-Franse Tijd zorgde mogelijk zelfs voor een versnelling van deze terugval, omdat de Bataafse Republiek, en later het Koninkrijk Holland, door de Franse overheersing in oorlog kwam met onder andere Groot-Brittannië.

Niet alleen overzee, maar ook óp zee stagneerde de Republiek. Uit onderstaande grafiek blijkt dat haringvangsten vanaf een piek rond 1640 al flink daalden in de jaren 1650, en nog verder daarna, met uitzondering van enkele pieken. Christiaan van Bochove, historicus aan de Radboud Universiteit, beargumenteert dat de algemene daling niet alleen voortkomt uit minder binnenlandse visconsumptie en stijgende loonkosten, maar vanuit de afname van het haringbestand in die tijd.¹⁵ Er was dus eenvoudig gezegd te weinig haring om weer terug te keren op het eerdere niveau.

Figuur 1. Gegevens afkomstig uit: C. van Bochove, 'De Hollandse Haringvisserij tijdens de Vroegmoderne Tijd', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 1 (2004) 27.

¹³ G. Oostindie, 'Dutch Atlantic Decline during 'The Age of Revolutions'', in: G. Oostindie en J.V. Roitman ed., *Dutch Atlantic Connections, 1680-1800* (2014) 309–335, aldaar 334.

¹⁴ P.C. Emmer en J. Gommans, *Rijk aan de Rand van de Wereld* (2de druk; Amsterdam 2016) 455–456.

¹⁵ C. van Bochove, 'De Hollandse Haringvisserij tijdens de Vroegmoderne Tijd', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 1 (2004) 3–27, aldaar 24; B. Poulsen, *Dutch Herring: an environmental history, c. 1600-1800* (Amsterdam 2008) 234–236.

Terwijl de Nederlandse handel en macht op zee in verval raakte door onder andere het bankroet van de WIC en de weinig winstgevende VOC, valt het op dat de visserijstad Vlaardingen bezig was aan een opmars. In Vlaardingen steeg het aantal buizen, een bepaald type vissersschip, van 83 in 1780 tot 112 in 1797. In 1802 was dit aantal wel gedaald tot 96.¹⁶ Ook in Scheveningen ging het goed met de visserijsector. Het aantal bomschepen nam daar vanaf 1775 gestaag toe van 63 tot 76 in 1802.¹⁷ De Bataafs-Franse Tijd zorgde voor een abrupt einde aan de gestage groei van de visserijsectoren van zowel Vlaardingen als Scheveningen. Er kon enkele jaren niet gevist worden en dat leidde tot problemen in beide steden. Ook na deze moeilijke jaren wist de visserij niet op haar oude niveau terug te komen.

Logischerwijs kan er gedacht worden dat er in deze tijd veel armoede was in de vissersgemeenschappen. Armoede was in veel vissersgemeenschappen een wezenlijk probleem, omdat de visserij vaak niet genoeg opbracht om alle inwoners te voorzien. De armoede kan echter niet één op één worden toegeschreven aan de visserij, zoals door sommige auteurs vaak werd gedacht. De armoede kan worden gemeten via het aantal bedeeden dat er was in een stad of dorp, omdat precieze koopkrachtgegevens zoals in onze tijd niet beschikbaar zijn. Er kan daarnaast gekeken worden naar de bevolkingscijfers: hoe meer bevolking er is, hoe beter het vaak gaat met een stad of dorp. Ook andere factoren speelden in de vroege negentiende eeuw een rol. Jan de Vries en Ad van der Woude schrijven in *Nederland 1500-1800* dat de haringvisserij het al sinds de late achttiende eeuw zeer moeilijk had, waarbij zij ook stellen dat dit invloed had op de nevenarbeid.¹⁸ Hierdoor ontstond dus armoede in de vissersgemeenschappen. Dit punt wordt ondersteund door vroegere auteurs, als J.C. Vermaas, die in de *Geschiedenis van Scheveningen* ook schetst dat het gehele dorp op visserij leunde.¹⁹

In deze scriptie staat de vraag centraal of de armoede in de vissersgemeenschappen Vlaardingen en Scheveningen in de periode 1795-1830 direct gekoppeld kan worden aan de visserijopbrengsten in die periode. In recente en oudere geschiedschrijving is deze periode weinig bekeken en wordt vaak gesteld dat de visserijopbrengsten direct te koppelen zijn aan de armoede in de gemeenschappen. Enerzijds is de periode mogelijk minder bekeken omdat de Bataafs-Franse Tijd van 1795-1813 werd gezien als een turbulente en niet bijzonder interessante

¹⁶ Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 145–146.

¹⁷ Vermaas, *Geschiedenis van Scheveningen* dl. 1, 185.

¹⁸ J. De Vries en A. Van der Woude, *Nederland 1500-1815: De eerste ronde van economische groei* (Amsterdam: Uitgeverij Balans 1995) 319–321.

¹⁹ J.C. Vermaas, *Geschiedenis van Scheveningen* dl. 2 (Den Haag 1926) 1–2.

periode in de visserijgeschiedenis.²⁰ Anderzijds is er in recente literatuur meer interesse in een *global history*-perspectief. Dit laatste is bijvoorbeeld te zien aan Poulsens *Dutch Herring*, Jaap Bruijns *Zeegang* en het eerder genoemde *Rijk aan de Rand van de Wereld*.²¹ Deze boeken hebben een overwegend mondiaal karakter en maken geen lokale analyses. Deze scriptie zet zich in dat opzicht af tegen deze trend en onderzoekt een lokaal perspectief.

In oudere literatuur, gepubliceerd vanaf de jaren twintig tot het einde van de twintigste eeuw, staat een thematisch gesorteerd chronologisch overzicht van de geschiedenis van de vissersgemeenschap.²² Ook de *Korte Geschiedenis van Vlaardingen* geeft zo'n inkijk in de geschiedenis van Vlaardingen.²³ Dergelijke boeken vormen een goede basis voor de beantwoording van de hoofdvraag, maar missen vaak diepgang om echt in te gaan op thema's als armoede. In de historiografie is zoals gezegd weinig aandacht voor de specifieke periode die in deze scriptie centraal staat, vandaar dat de nadruk hier op primair bronnenmateriaal ligt. Soms is dit gepubliceerd in secundaire literatuur, zoals Vermaas' boek *De Haringvisserij van 1795 tot 1813* of Beaujons *Overzicht der Geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisscherijen*.²⁴

Om het onderzoek goed te begrijpen zijn er een aantal termen die bij de lezers bekend moeten zijn. In Scheveningen maakte men gebruik van platbodemschepen, zoals de pink of de bomschuit, zodat deze het strand konden worden opgetrokken. Een pink was een klein vaartuig, de bomschuit was iets groter.²⁵ In Vlaardingen gebruikte men (haring)buizen of (vis)hoekers. Deze schepen waren aanzienlijk groter dan de platbodemschepen: buizen en hoekers waren ongeveer 20 meter lang tegenover een bomschuit van 9 meter. De buizen werden gebruikt voor de haringvisserij en de hoekers voor beugvisserij - onder beugvisserij valt onder andere de kabeljauwvaart.²⁶ De beugvisserij gebruikte een lange lijn met haken, de beug, met daaraan een aantal haken, ofwel hoeken. Voor haringvisserij werd gebruik gemaakt van een vleet, waar

²⁰ Sigal Jr noemt in de inleiding van *De Haringvisserij van 1795 tot 1813* dat dit ook te maken had met de onbekendheid van het archief: Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 3–4. De meest recente werken die door mij zijn gevonden die deze periode specifiek beschrijven zijn: M. van Doorn, en K. Stal, *Geschiedenis van Scheveningen: Vroegste tijd tot 1875* (Zutphen 2013); J.H. Furneé, 'A Dutch Idyll? Scheveningen as a Seaside Resort, Fishing Village and Port, c. 1700-1900', in: P. Borsay en J.K. Walton, *Resorts and Ports: European Seaside Towns since 1700* (Bristol; Buffalo 2011) 33–49.

²¹ Poulsen, *Dutch Herring*; J.R. Bruijn, *Zeegang: Zeevarend Nederland in de achttiende eeuw* (Zutphen 2016); Emmer en Gommans, *Rijk aan de Rand van de Wereld*.

²² Vermaas, *Geschiedenis van Scheveningen* dl. 1; Vermaas, *Geschiedenis van Scheveningen* dl. 2.

²³ Postma, *Korte Geschiedenis*.

²⁴ Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*; Beaujon, *Overzicht der Geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisscherijen*.

²⁵ Voort, *Vissers van de Noordzee*, 19–22.

²⁶ *Ibid.*, 24.

meerdere netten deze vleet vormden.²⁷ Voor de haringvisserij zijn ook een aantal maten voor de vis zelf van belang. De grootste maat was een last. Een last stond gelijk aan 14 tonnen van ongeveer 150kg, totaal ongeveer 2100kg.

De verschillende termen die in de alinea hierboven worden genoemd, worden ook in de bronnen vaak genoemd en zonder begrip van de termen is het lastig om de stukken goed te begrijpen. De gegevens van de Vlaardingse visserij werden bijgehouden door reders (of rederboekhouders), zoals Hendrik Ludwijn van Linden van den Heuvell (1785-1854). Zijn rekeningenboeken geven interessante gegevens, alsmede zijn persoonlijke aantekeningen.²⁸ Zo zijn vanuit zijn rekeningenboeken haringprijzen terug te rekenen en geven zijn boeken een inkijkje in de partenrederij. In Scheveningen werd dit minder bijgehouden per reder, maar is er wel informatie te vinden over de visafslager.²⁹ Deze hield bij hoeveel vis er op de visafslag werd verkocht en hoeveel geld de gemeente daarover kreeg. Voor dit onderzoek is kwantitatieve data ook van belang op bevolkingsniveau, voornamelijk om te meten hoe Vlaardingen en Scheveningen groeiden of krompen gedurende de jaren 1795-1830. Bevolkingsregistratie beperkte zich voornamelijk tot registratie van geboorte en sterfte. Een completer inzicht in het groeien van de stad Vlaardingen is te vinden in diverse bronnen.³⁰ Aangezien Scheveningen een wijk is van Den Haag en dus niet direct een aparte bevolkingsregistratie had, wordt voor Scheveningen gebruikt gemaakt van onder andere een wijkregister en stukken over de wijkindeling in Den Haag, maar ook van veel secundaire literatuur.³¹ In alle bronnen rondom bevolkingsregistratie zitten gaten, omdat er nog niet jaarlijks werd gekeken naar de bevolkingsaantallen. Pas vanaf 1814 wordt de informatie completer.

De bronnen over de armoede in Scheveningen en Vlaardingen zijn van een andere aard. Het betreft hier in beide gemeenschappen gegevens over de bedeling, een tegemoetkoming voor

²⁷ Voort, *Vissers van de Noordzee*, 12–15.

²⁸ SAV, Familiearchief Van Linden van den Heuvell (0125), inv.nr. 42, Aantekeningen en stukken betreffende visserijzaken (1796-1850); SAV, Familiearchief Van Linden van den Heuvell (0125), inv.nr. 43, Journaal van ontvangsten en uitgaven van de rederij (1805-1820); SAV, NV De Oude Lijnbaan (0117), inv.nr. 300, Overzichten van de exploitatie van schepen (1811-1819).

²⁹ HGA, Afslager van de vis en naschrijver van de vismarkt, inv.nr. 2 tot en met 17.

³⁰ H.A.H. Boelemans Kranenburg, 'Vlaardingen's visserij van 1750 tot 1795', in: *Historisch Jaarboek Vlaardingen 1979* (Vlaardingen 1979) 69–82; Volkstellingen 1795-1971 (Volkstellingen) <http://volkstellingen.nl/nl/index.html> [geraadpleegd 7 februari 2021]; M. den Admirandt, 'Sociaal-historische schets van Vlaardingen (1814-1914)', *Zuid-Hollandse Studiën* IV (1954) 171–217.

³¹ HGA, Oud archief van de gemeente 's-Gravenhage 1313-1815, inv.nr. 1044, Wijkregister van Wijk G. (Scheveningen, 1816 mei 5-1817 november 12; HGA, Oud archief, inv.nr.1177-1179, Stukken betreffende de grondvergaderingen en de wijkindeling van Den Haag, Haagambacht en Scheveningen, 1795-1803; Vermaas, *Geschiedenis van Scheveningen* dl. 1; Volkstellingen 1795-1971 (Volkstellingen). <http://volkstellingen.nl/nl/index.html> [geraadpleegd 7 februari 2021].

armere gezinnen om toch genoeg brood op de plank te hebben. In Scheveningen zijn hiervoor beperkte gegevens te vinden in de fragmentarchieven en diaconale archieven.³² In Vlaardingen zijn er meer gegevens bekend die onder andere zijn gepubliceerd in het artikel ‘150 Jaar Sociale Zorg in Vlaardingen’ van A. Soeteman.³³ De gegevens in deze bronnen worden, in combinatie met kennis over gezinsstructuren en leeftijdsopbouw van de bevolking, gebruikt om een beeld te schetsen van de armoede in beide gemeenschappen.

Het onderzoek wordt opgedeeld in een aantal hoofdstukken, die elk een andere periode behandelen. In elk hoofdstuk wordt kort stil gestaan bij de landelijke ontwikkelingen, waarna er wordt gekeken naar wat dat betekende voor Scheveningen en Vlaardingen. Er is gekozen voor de periode van de verschillende comités en colleges, een bestuurlijke periodisering dus. Dit is omdat ook de meeste bronnen in een van deze periodes passen en veelal alleen financiële privéstukken enige overlap hebben. Het eerste hoofdstuk zal de periode 1795-1801 beslaan, ofwel de periode van het *Committé tot de Zaken van de Grootte Visscherij* en het *Provisieel Committé van de Grootte Visscherij der Bataafsche Republiek*. Vervolgens wordt stilgestaan bij de periode 1801-1813. In 1801 werd er een nieuwe visserijwet uitgevaardigd, werd het *Provisieel Committé* gewoon het *Committé* en werd de Bataafse Republiek uiteindelijk het Koninkrijk Holland, waardoor het *College van de Grootte Visscherij van het Koninkrijk Holland* werd opgericht. In het derde hoofdstuk wordt de periode 1814-1822 besproken. Het laatste hoofdstuk bestaat uit de periode 1822-1830, omdat in 1822 het *Kollegie van de Grootte Visscherij van de provincie Holland* werd opgericht en er een aantal zaken veranderden. In de conclusie zal een algemene slotsom volgen over de gehele periode, alsmede een beantwoording van de hoofdvraag.

³² HGA, Fragmentarchieven (BNR 843), inv.nr. 70; HGA, Oud Archief van de gemeente 's-Gravenhage 1313-1815 (BNR 350), invv.nr. 5878, Stukken betreffende de diaconie armenverzorging te Scheveningen, 1792-1811.

³³A. Soeteman, ‘150 Jaar Sociale Zorg in Vlaardingen, 1795-1945’, *Zuid-Hollandse Studiën* X (1962).

HOOFDSTUK 1: HET PROVISIONEEL COMMITTÉ TOT DE ZAAKEN VAN DE GROOTE VISSCHERIJ, 1795-1801

In 1795 werd na de inval van de Fransen besloten om veel oude instellingen op te heffen en te vervangen door nieuwe. Zo werd ook het College van de Grootte Visscherij opgeheven en vervangen door een Provisioneel Comitté tot de Zaken van de Grote Visscherij. Dit comité had geen verregaande macht, maar was eerder bedoeld om alle zaken rondom de haringvisserij in goede banen te leiden. De afgevaardigden mochten onder andere beslissen over de hoogte van de jaarlijkse premies voor de haringschepen, de uitrusting van zogenaamde hospitaalschepen en de regelgeving omtrent de visserij.³⁴ Over dat laatste had de landelijke regering echter de uiteindelijke zeggenschap. In het komende hoofdstuk zal de periode 1795 tot 1801 worden besproken. Gedurende deze zes jaren had de visserij het niet makkelijk. Hoe gingen Scheveningen en Vlaardingen daarmee om en in welke mate nam de armoede toe in beide gemeenschappen?

Toen de Fransen in 1795 het grondgebied van de Republiek binnenvielen was er onder de Patriotten veel vreugde. In Vlaardingen en Scheveningen was van vreugde voor het grootste gedeelte van de bevolking echter geen sprake. In de Vlaardingse vroedschap hadden veertien Prinsgezinden zitting tegenover zes Patriotten. Na de binnenkomst van een Franse troepenmacht namen de Oranjegezinde bestuurders ontslag uit hun functie en werd er een tijdelijk comité revolutionair opgericht om de regering van de stad op zich te nemen.³⁵ Ook in Scheveningen kwam er een Franse troepenmacht, 200 man sterk, het dorp binnen. Opvallend was dat de inkwartiering van deze soldaten vooral toekwam aan de gezinnen die de stadhouder naar Engeland hadden overgevoerd, een straf voor hun Prinsgezindheid dus.³⁶ In eerste instantie was de schout Dominicus Dijkhuijzen verantwoordelijk voor de uitvoering, maar in april 1795 nam hij ontslag. Daartoe was hij gedwongen omdat hij ‘eene aankleiver der Oranje-factie’ zou zijn.³⁷ Ook in Scheveningen werden de Oranje-aanhangers dus ontheven uit hun functies.

Terwijl de Bataafse Omwenteling in het vaderland plaatsvond, ging de visserij in eerste instantie gewoon door. Dit duurde echter niet lang, want al een maand na de omwenteling, in

³⁴ A.A. Mietes, ‘De Hollandse Visserijcolleges’, *Regionaal Historisch Tijdschrift Holland* 16 (1984) 166–174.

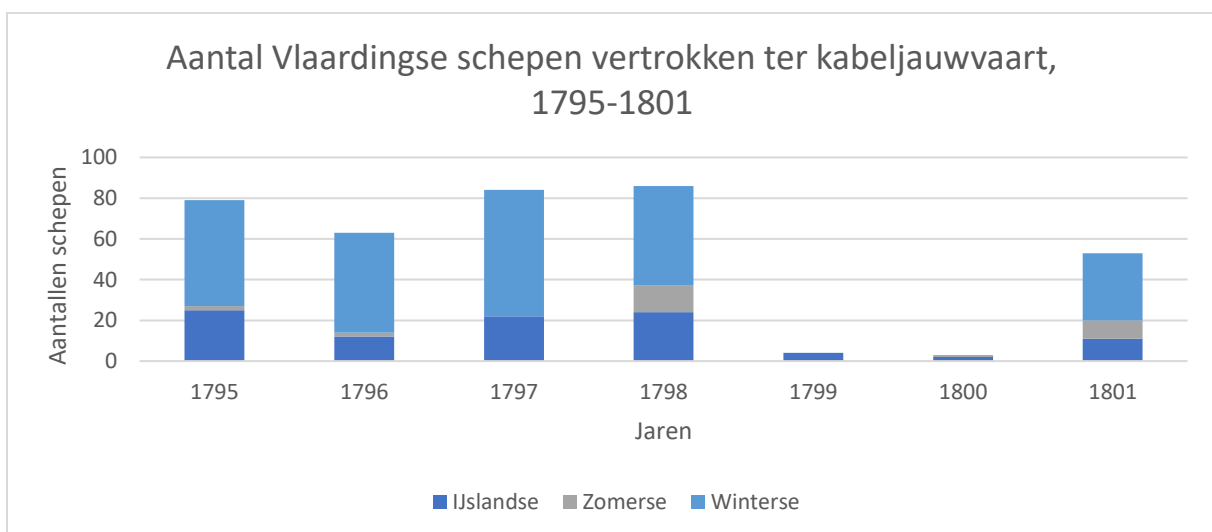
³⁵ Postma, *Korte Geschiedenis*, 36.

³⁶ J.C. Vermaas en P. Hoogenraad, *Geschiedenis van Scheveningen: het tijdperk 1795 tot en met 1813* (Den Haag 1909) 15.

³⁷ Vermaas, *Geschiedenis van Scheveningen* dl. 1, 212–213.

februari 1795, lag de visserij in Scheveningen tijdelijk stil. Vanwege de hulp die veel Scheveningers hadden geboden aan het Huis van Oranje in januari 1795 werden de vissersboten vanaf eind februari bij ieder uitvaren en ieder binnenkomen gecontroleerd om te voorkomen dat men brieven of personen vanuit Engeland meenam.³⁸ De visserij kreeg daardoor wel weer meer ademruimte, omdat zij voor deze controles helemaal niet mochten uitvaren. Over Scheveningen zijn uit de jaren 1795-1801, bij mijn weten, geen precieze gegevens bekend over de visserij. Wel zijn er gegevens over de inkomsten en uitgaven van de Scheveningse diaconie, die de armenzorg verzorgde. Met deze gegevens is het mogelijk om een beeld te schetsen van de sociaal-economische positie van de inwoners van Scheveningen.³⁹ Deze bron is wel gelimiteerd en bevat weinig extra informatie over de totstandkoming van de gegevens. Hier zal later in dit hoofdstuk op ingegaan worden.

Over de Vlaardingse visserij zijn meer gegevens beschikbaar. Zo voeren er in 1795 95 schepen uit ter haringvaart, in 1796 105 en in 1797 zelfs 112. In de periode van 1798-1801 mocht er geen haring gevangen worden, in verband met angst voor Engelse bootkapingen. Wel kon er in die periode mondjesmaat aan kabeljauwvangst gedaan worden. In figuur 2 staan de aantallen schepen die uitvoeren voor alle kabeljauwvangst-soorten. De scherpe neergang in 1799 en 1800 kan verklaard worden door onveiligheid op zee, waardoor er geen schepen uitvoeren.⁴⁰

Figuur 2: Aantal Vlaardingse schepen vertrokken ter kabeljauwvaart, 1795-1801. Uitgesplitst per soort.⁴¹

³⁸ Vermaas, *Geschiedenis van Scheveningen* dl. 1, 208–209.

³⁹ HGA, Oud Archief van de gemeente 's-Gravenhage 1313-1815, invv.nr. 5878, Stukken betreffende de diaconie armenverzorging te Scheveningen, 1792-1811.

⁴⁰ Postma, *Korte Geschiedenis*, 38–39.

⁴¹ Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 145–151.

J.C. Vermaas & M.C. Sigal Jr. doen in *De Haringvisserij van 1795 tot 1813* uitspraken over de waarde van de lading die deze kabeljauwschepen meebrachten, alsmede over hoeveel reizen deze schepen maakten. Zij stellen dat de waarde van een lading voor de IJslandse kabeljauwvisserij, gemeten over de periode 1795-1810, gemiddeld tussen de f 4.000 en f 5.000 lag, waarbij schepen veelal één reis maakten. Voor de zomerse kabeljauwvangst bedroeg dat tussen de f 3.000 tot f 4.000, met drie reizen (totaal dus tussen de f 9.000 en f 12.000). De winterse kabeljauwvisserij bracht het minste op, met f 1.500 tot f 2.000 per lading en drie á vier reizen (totaal f 4.500/6.000 tot f 6.000/8.000).⁴² Deze gegevens zijn gebaseerd op een nota aan Napoleon uit 1811, die Vermaas of Sigal heeft vertaald en die is gepubliceerd in hun boek.

Deze cijfers zijn voornamelijk interessant wanneer deze gecombineerd worden met de cijfers van de haringvangsten. Zoals eerder gezegd kon er gedurende een groot deel van de periode 1795-1801 niet gevestigd worden. De haringvissers ontvingen volgens de nota gemiddeld f 4.000 tot f 5.000 per reis. De haringvissers maakten meestal twee reizen, soms drie, zoals ook bevestigd wordt door meerdere andere bronnen.⁴³ Ervan uitgaande dat een schip in ieder geval één reis maakte, was de laagst mogelijke opbrengst dus bij één reis en de hoogst mogelijke opbrengst bij twee reizen. De derde reis wordt buiten beschouwing gelaten omdat het slechts zeer sporadisch gebeurde dat een schip drie keer uitvoer. Het is lastig te zeggen hoe het Franse ministerie, dat de nota heeft opgesteld, de gemiddelde opbrengst heeft bepaald. Uitgaande van een gemiddelde van 16,9 last in de periode 1795-1813 zou een last dus tussen de f 237 en f 296 opbrengen, gemiddeld f 266,5.⁴⁴

Als de gegevens van de nota aangehouden worden dan kan er gesteld worden dat met de haringvisserij in de periode 1795-1797 de bedragen zijn verdiend zoals in bijlage A, tabel 1 aangegeven. Als hierbij de bedragen worden opgeteld die verdiend zijn met de verschillende vormen van kabeljauw-

vaart, afkomstig uit bijlage A, tabellen 2, 3 en 4, dan kan er worden uitgaan van de totaalopbrengsten van de Vlaardingse visserij zoals in tabel 1 hiernaast. De jaren 1799 en 1800 waren dus echte rampjaren voor Vlaardingen. Hoogstwaarschijnlijk was er nog steeds een vloot van

Jaartal	Geschatte totaalopbrengsten
1795	f 513.128 tot f 895.255
1796	f 471.685 tot f 854.370
1797	f 473.510 tot f 819.021
1798	f 208.500 tot f 270.000
1799	f 16.000 tot f 20.000
1800	f 11.000 tot f 14.000
1801	f 120.500 tot f 157.000

Tabel 1: Geschatte totaalopbrengsten Vlaardingse visserij, 1795-1801

⁴² Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 148–150.

⁴³ Voort, *Visserij van de Noordzee*, 30–32; Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 145–146; Poulsen, *Dutch Herring*, 133–135.

⁴⁴ Zie Bijlage A: overzicht Vlaardingse visserij 1795-1830.

ongeveer honderd schepen aanwezig die onderhouden moest worden. Daarnaast gaven de reders vaak grote bedragen aan de diaconie, om op die manier bij te dragen aan de armoede in de stad. De armoede was uiteindelijk zo schrijnend dat de reders in 1800 aan de provinciale regering schreven:

dat zij door de enorme schade door het ruïneeren hunner vischvloot en het stilstaan der visscherij in zodanig eene beklagenswaardigen toestand zijn gebragt, dat zo er dieswegens geen voorzieninge in kan worden gedaan, de ingezetenen zodanig zullen worden uitgeput en de steede Vlaarding zodanig ontvolkt, dat daardoor voor altoos de geleegeheid zal benoemen zijn om deeze Visscherije te doen herleven, ja welligt een geheele ruïne en volkome vernietiging ten gevolge zal hebben⁴⁵

Opvallend in dit citaat is dat er geschreven werd dat de situatie zo schrijnend was. In principe behoorden deze reders namelijk tot de rijksten van de stad, maar zij konden de overige inwoners niet meer ondersteunen. De nevenarbeid van de visserij lag ook stil, waardoor de reders ook daar geen geld mee konden verdienen. Veel reders vonden dus ook dat de provinciale regering hen moest ondersteunen, zodat zij het volk in leven konden houden. Uit cijfers van de diaconale armenzorg blijkt dat het probleem heel groot was: de diakenen gaven in 1800 ruim *f* 12.000 uit, terwijl zij vanuit de collecte en algemene middelen slechts *f* 5.400 ontvingen.⁴⁶ Ook aan de cijfers uit het College der Kleine Visscherijarmen, dat naast de diaconie vissersgezinnen ondersteunde in hun onderhoud, is te zien dat het minder goed ging. Normaal gesproken, vóór de inval van de Fransen, maakte deze instelling een redelijke winst: tot wel *f* 1.000 per jaar. In 1798 was er een verlies van *f* 200 en in 1799 was er slechts een kleine winst van *f* 56. Vanaf 1800 besloot de liefdadigheidsinstelling dan ook dat zij alleen nog rouwmantels gingen verhuuren aan weduwen, de wekelijkse uitdelingen werden een te hoge last voor de bestuurders.⁴⁷ De hoge uitgaven en de weinige inkomsten zijn beide te relativieren aan de hand van de visserijopbrengsten. Doordat er zo weinig gevestigd kon worden en de opbrengsten vaak lager waren dan de kosten om een schip in de vaart te houden, was het onmogelijk geworden voor de rijkere inwoners van de gemeenschappen om de lasten te dragen. Vice versa werd de armoede door de mindere opbrengsten alleen maar groter, wat leidde dat tot een onhoudbare situatie.

⁴⁵ Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 35.

⁴⁶ I. Van der Vlis, 'De 'soberen' staat van een vissersgemeente: armoede en armenzorg in Vlaardingen', in: *Historisch Jaarboek Vlaardingen 2006* (Vlaardingen 2006) 51–75, aldaar 69; SAV, Archieven Nederlands Hervormde Gemeente Vlaardingen tot ca 1951, inv. nr. 94, Diaconale rekening 1800.

⁴⁷ SAV, College der Kleine Visscherijarmen (0256), inv. nr 08, Rekeningenboeken 1790 – 1954.

Ook in Scheveningen ging het slecht met de vissers en kon de diaconie niet genoeg geld opbrengen om de armen in het dorp te ondersteunen. In de jaren 1795-1801 haalde de diaconie, die in praktijk de armenzorg op zich nam, in totaal *f* 772:12:10⁴⁸ op. De uitgaven die hier tegenover stonden zijn voor die periode niet bekend, maar in de periode 1804-1811 werd in totaal *f* 28903:13:15 uitgegeven, ruim *f* 4.100 per jaar.⁴⁹ Uitgaande van eenzelfde soort bedrag in de periode 1795-1801 was er een groot tekort op de rekening van de diaconie. De armoede werd ook toegeschreven aan het feit dat veel Scheveningse mannen als krijgsgevangenen in Engeland verbleven. Ofwel waren zij daar al enkele jaren omdat zij de Prins van Oranje hadden geholpen met zijn overvaart, ofwel waren hun schepen vanaf 1798 ‘genomen’. Hierover werd vanuit Scheveningen veel gecommuniceerd met de Prins van Oranje, die er uiteindelijk in 1799 voor zorgde dat veel Scheveningers huiswaarts keerden.⁵⁰

Voor deze eerste periode valt te zeggen dat het voor zowel de Scheveningers als de Vlaardingers geen pretje is geweest. Ook toen de visserij in 1801 weer opkrabbelde was de opbrengst nog steeds laag. Aan de bevolkingscijfers van Scheveningen is te zien dat er gedurende deze eerste jaren van de Bataafse Republiek sprake was van een bevolkingsdaling. Mogelijk hing dat ook samen met het feit dat er Scheveningers wegtrokken uit het dorp om elders geld te verdienen. Dit gebeurde in Vlaardingen op veel kleinere schaal, daar bleef een groot deel van de bevolking in de eigen stad wonen.

Voor de provinciale overheid was in deze tijden dus ook een rol weggelegd, namelijk in de vorm van het Provisioneel Committé. Reders kregen in 1795-1798 jaarlijks *f* 500 premie per schip dat zij in de vaart brachten. In de jaren 1796 en 1797 was dat goed voor ruim *f* 180.000 aan premies.⁵² In oktober 1798, de vangst was reeds minder dan voorgaande jaren, kreeg het Provisioneel Committé tot de Zaken van de Grote Visscherij te horen dat 150 vissers zich in Denemarken wilden vestigen. Cornelis Smoor, schipper van een schip dat in Noorwegen had

Jaartal	Inwoners SCH	Inwoners VLD
1795	2638	5625
1796	2833	5625
1797	2722	5625
1798	2700	5626
1799	2650	N.B.
1800	2600	N.B.
1801	2550	5600

Tabel 2: Inwoneraantallen Vlaardingen & Scheveningen, 1795-1801⁵¹

⁴⁸ Tot 1816 werd er gebruik gemaakt van een geldsysteem dat werkte via penningen, duiten, stuivers en guldens. 1 Gulden = 20 stuivers = 8 duiten van 2 penningen. Vanaf 1816 is er overgegaan op het centensysteem dat wij tot de dag van vandaag kennen.

⁴⁹ HGA, Stukken betreffende de diaconie armenverzorging te Scheveningen, 1792-1811.

⁵⁰ Vermaas, *Geschiedenis van Scheveningen* dl. 1, 249.

⁵¹ Gegevens afkomstig uit bijlage C, alleen de dikgedrukte gegevens zijn met zekerheid vast te stellen.

⁵² Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 19–22.

gelegen, bevestigde én ontkende dit. Hij bevestigde dat er gesprekken waren gevoerd in Dene-marken, maar hij ontkende dat de vissers zich in Denemarken wilden vestigen: ‘Zij [...] zouden [niet] medewerken tot den ondergang van de Hollandsche Visscherij’.⁵³ Deze vissers wilden hun eigen gemeenschappen niet nog verder onder druk zetten.

In 1800 voeren slechts enkele schepen uit ter visserij en bereikte de armoede in Vlaardingen en Scheveningen een hoogtepunt. Vanuit het Provisioneel Committé hoefde niet veel steun verwacht te worden. Zij gaven immers alleen premies wanneer er schepen uitvoeren. Bovendien waren deze premies vaak bij lange na niet genoeg om schepen winstgevend te maken, zoals blijkt uit scheepsrekeningen uit de periode 1801-1814.⁵⁴ In de periode 1795-1801 was er in zowel Vlaardingen als Scheveningen dus sprake van armoede onder een groot deel van de bevolking. Beide gemeenschappen hadden niet de beschikking over een zeer rijke elite, zoals dat wel het geval was in grotere steden als Rotterdam en Amsterdam. Veel van de reders in Vlaardingen en Scheveningen waren namelijk ook actief in de diverse nijverheidsbedrijven rondom de visserij en niet, zoals in de grotere steden, met overige financiële investeringen in bijvoorbeeld de VOC. Voornamelijk waren de reders bezig met het overeind houden van de stad, zoals blijkt uit het feit dat zij toch probeerden te doneren aan de diaconie.

De armoede in beide gemeenschappen kan in deze eerste jaren duidelijk worden herleid tot het tekort aan inkomsten vanuit de visserij. In deze tijden van crisis zijn de opbrengsten vanuit de visserij te koppelen aan de armoede in beide gemeenschappen. Het blijkt dus dat de vroege auteurs uit de inleiding het bij het rechte eind hadden wat betreft deze periode. Naast een terugval in de inkomsten, is er ook een vermindering van het aantal inwoners in beide gemeenschappen te zien, al is deze daling minder dramatisch dan mogelijk verwacht. Dit komt voornamelijk omdat er geen sprake was van de wil om zich elders te vestigen. De vissers hoopten allen spoedig weer te kunnen gaan vissen en geld te verdienen voor hun gezinnen en gemeenschappen. Het Provisioneel Committé was in deze tijden, naast de premies, druk met het schrijven van de nieuwe visserijwet die uiteindelijk op 28 juli 1801 werd afgekondigd. Ook werd het tijd voor het Provisionele Committé om opgeheven te worden. Het nieuwe Committé (nu niet meer provisioneel) kreeg dezelfde rechten als het oude. De nieuwe leden hoopten dat de volgende jaren vruchtbaarder zouden zijn voor de visserij, maar of dat ging lukken was nog maar zeer de vraag.

⁵³ Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 25.

⁵⁴ SAV, NV De Oude Lijnbaan (0117), inv.nr. 298, Overzichten van winsten en verliezen in de jaren (1809-1816).

HOOFDSTUK 2: HET COMMITTÉ TOT DE ZAAKEN VAN DE GROOTE VISSCHERIJ EN HET COLLEGE VAN DE GROOTE VISSCHERIJ VAN HET KONINKRIJK HOLLAND, 1801-1813

Toen de leden van het nieuwe comité op 6 november 1801 voor het eerst bij elkaar kwamen was er sprake van een wapenstilstand tussen Frankrijk en de overige strijdende partijen. Deze wapenstilstand zorgde uiteindelijk voor de Vrede van Amiens, waarna de vissers van Vlaardingen in 1802 weer konden uitvaren ter haringvaart.⁵⁵ In Scheveningen konden de vissers altijd wel uitvaren, tenzij dat hen werd verboden door het stadsbestuur van Den Haag, zoals in 1803 tijdelijk het geval was geweest.⁵⁶

Gedurende de periode 1801 tot en met 1813 volgden op internationaal niveau verschillende gebeurtenissen elkaar snel op. Zo gaf de Vrede van Amiens in 1802 zoals gezegd weer even ademruimte bij de vissers. Kort na de vrede brak er opnieuw een oorlog uit, de Derde Coalitieoorlog, die met een aantal tussenfasen tot 1809 doorliep. Gedurende het grootste gedeelte van deze strijd kon de visserij wel doorgang vinden. Ook werd in 1806 de Bataafse Republiek omgedoopt tot het Koninkrijk Holland, onder leiding van Napoleons broer Lodewijk Napoleon. Op 9 juli 1810 werd het Koninkrijk Holland definitief toegevoegd aan het Eerste Franse Keizerrijk, waardoor het haar zelfstandigheid verloor. Veel bestuursorganen bleven na de inlijving bestaan, waaronder het College van de Grootte Visscherij.

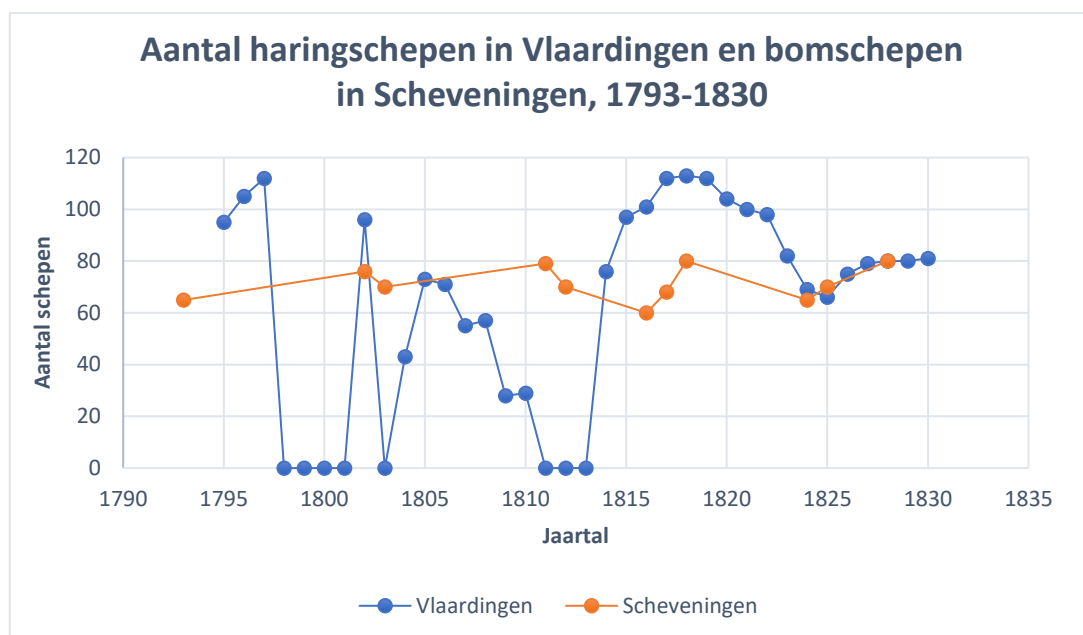
Het College van de Grootte Visscherij was in 1806 ontstaan vanuit het Comité tot de Zaken van de Grootte Visscherij. Door de bestuurlijke omwenteling was er een nieuwe naam nodig. Veel van de leden hadden echter eerder al zitting gehad in het Comité en de visserijwet van 1801 bleef niet ongewijzigd. In 1806, 1811 en 1812 werden er nog striktere reglementen ingevoerd.⁵⁷ Historici zijn het erover eens dat de strikte wetgeving rondom de uitvoering van de visserij een van de redenen was voor de mindere visvangsten in deze periode.⁵⁸ In figuur 3 zijn de aantallen bomschepen in Scheveningen en haringschepen in Vlaardingen te zien. Gedurende de periode 1806-1814 is een sterke daling van het aantal schepen in Vlaardingen te zien. Voor Scheveningen is de daling minder evident en is er pas richting 1810 sprake van een lichte

⁵⁵ Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 51–53.

⁵⁶ Vermaas en Hoogenraad, *Scheveningen: het tijdperk 1795 tot en met 1813*, 68–69.

⁵⁷ *Ibid.*, 112–113.

⁵⁸ Poulsen, 'Talking Fish'; D.J. v.d. Veen, 'Een zozeer teniet gegane bedrijfstak, de economische ontwikkeling van de Noordzeevervisserij 1800-1940', *Regionaal Historisch Tijdschrift Holland* 16 (1984) 143–155.

Figuur 3: Aantal haring- en bomschepen in Vlaardingen en Scheveningen, 1793-1830.

daling. Dit is gedeeltelijk uit te leggen aan de hand van de dalende bevolkingsaantallen in Scheveningen, maar de wetgeving heeft waarschijnlijk ook invloed gehad.⁵⁹

In deze tijd was zo'n 25% van de bevolking jonger dan tien jaar en wanneer er wordt uitgegaan van een 50/50 verdeling volwassen mannen en vrouwen dan kan er een schatting worden gegeven van de werkgelegenheid in beide gemeenschappen.⁶¹ Kijkend naar de bevolkingsaantallen zoals in tabel 3, in combinatie met het aantal schepen in beide gemeenschappen kan het volgende gesteld worden: in Scheveningen schommelde het percentage mannen werkend in de visserij tussen de 60% en 75%. Hierbij wordt uitgegaan van een bemanning van acht mannen op een bomschuit.⁶² In Vlaardingen schommelde dit percentage tussen de

Jaartal	Inwoners SCH	Inwoners VLD
1801	2550	5600
1802	2500	5575
1803	2400	5550
1804	2400	5525
1805	2350	5500
1806	2300	5480
1807	2250	5460
1808	2200	5440
1809	2194	5420
1810	2350	5410
1811	2500	5401
1812	2600	5876
1813	2675	5880

Tabel 3: Inwoneraantallen Vlaardingen & Scheveningen, 1801-1813⁶⁰

⁵⁹ Gegevens voor Vlaardingen afkomstig uit: Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 145–153; Beaujon, *Overzicht der Geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisscherijen*, 329; Gegevens voor Scheveningen afkomstig uit: Doorn, en Stal, *Geschiedenis van Scheveningen: Vroegste tijd tot 1875*; Vermaas, *Geschiedenis van Scheveningen* dl. 2, 197. De aantallen van 0 zijn omdat alleen gekeken is naar de aantallen uitgevaren schepen.

⁶⁰ Gegevens afkomstig uit bijlage C, alleen de dikgedrukte gegevens zijn met zekerheid vast te stellen.

⁶¹ Boelemans Kranenburg, 'Vlaardingen's visserij', 70–71.

⁶² A.M.D van de Veen, 'Wij visserslui: mannen, vrouwen en kinderen van de Noordzeevisserij', *Regionaal Historisch Tijdschrift Holland* 16 (1984) 156–165, aldaar 157.

25% en 65%. De inkomens van de inwoners in Vlaardingen waren dus allerminst zeker in deze tijden. Gemiddeld kan er voor Vlaardingen gesteld worden dat er ongeveer 45% van de beroepsbevolking in de visserij werkzaam was in de periode 1801-1813. Feitelijk zal dit percentage hoger hebben gelegen, maar dat is niet met zekerheid vast te stellen. Hierbij wordt uitgegaan van een bemanning van veertien koppen op een logger.⁶³ De afhankelijkheid van de visserij was natuurlijk veel hoger, want de overige inwoners waren ook in zeer grote mate afhankelijk van de visserij voor hun inkomen.

De geschatte totaalopbrengsten van de Vlaardingse visserij zijn ook opvallend, aangezien er in bijna alle jaren wel geld werd verdiend. De bedragen lopen echter erg uiteen, voornamelijk omdat in sommige jaren geen haringbuizen uitvoeren. In 1801, 1803, 1812 en 1813 voer er zelfs in het geheel geen haringvloot uit. In 1801 en 1803 voer er wel een vloot uit ter kabeljauwvaart. De schommelingen van de totaalopbrengsten zijn voornamelijk uit te leggen aan de hand van het fluctuerende aantal schepen dat uitvoer. Daarbij kwamen ook zeer verschillende gemiddelde vangsten, van gemiddeld 5,8 last per schip in 1810 tot 34,2 last per schip in 1806. Opvallend is ook welk aandeel de kabeljauwvisserij in de totaalopbrengsten van de Vlaardingse visserij had in deze jaren. Gemiddeld zorgde de kabeljauwvaart in deze periode voor 24% van de totale opbrengst.⁶⁴ De kabeljauw bracht niet alleen minder op voor de koopmannen en reders, maar ook verdiende de bemanning minder. Door de mindere opbrengst was hun besomming namelijk lager, hetgeen leidde tot meer armoede aangezien de levenskosten gelijk bleven of soms zelfs stegen.

In figuur 4 is een overzicht weergegeven van alle kabeljauwschepen die zijn uitgevaren in Vlaardingen in de periode 1801-1811 (in 1812 en 1813 voeren er geen schepen uit). In vergelijking met de voorgaande periode is het aantal schepen dat ter kabeljauwvaart uitvoer veel

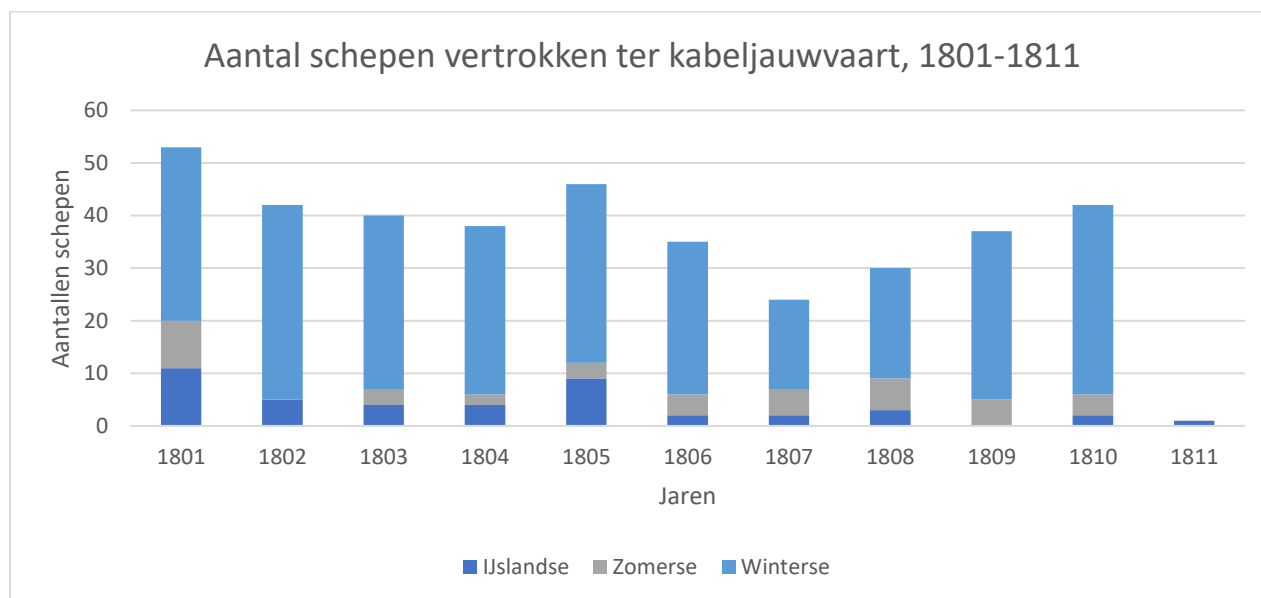
Jaartal	Geschatte totaalopbrengsten
1801	<i>f</i> 120.500 tot <i>f</i> 157.000
1802	<i>f</i> 881.396 tot <i>f</i> 1.710.792
1803	<i>f</i> 74.500 tot <i>f</i> 98.000
1804	<i>f</i> 271.687 tot <i>f</i> 453.374
1805	<i>f</i> 570.690 tot <i>f</i> 801.881
1806	<i>f</i> 710.615 tot <i>f</i> 1.378.231
1807	<i>f</i> 202.404 tot <i>f</i> 371.808
1808	<i>f</i> 275.686 tot <i>f</i> 509.372
1809	<i>f</i> 157.767 tot <i>f</i> 273.535
1810	<i>f</i> 118.825 tot <i>f</i> 187.651
1811	<i>f</i> 4.000 tot <i>f</i> 5.000
1812	<i>f</i> 0
1813	<i>f</i> 0

Tabel 4: Geschatte totaalopbrengsten Vlaardingse visserij, 1801-1813

⁶³ A.M.D van de Veen, 'Wij visserslui: mannen, vrouwen en kinderen van de Noordzeevervisserij'.

⁶⁴ Dit percentage is berekend door eerst het percentage kabeljauwvisserij in de totale lage opbrengsten te berekenen, vervolgens het percentage kabeljauwvisserij in de totale hoge opbrengsten en hiervan het gemiddelde te nemen.

lager dan in de periode 1795-1801. De winterse kabeljauwvaart bleef de grootste vorm van werkgelegenheid in de winter, al waren er gemiddeld zo'n tien boten minder op zee dan in de periode daarvoor. Aangezien deze schepen ook premie vanuit de landsregering kregen is het opvallend dat de Vlaardingse reders deze schepen uit de vaart haalden. Wat hier de reden van was, is onduidelijk.

Figuur 4: Aantal Vlaardingse schepen vertrokken ter kabeljauwvaart, 1801-1811. Uitgesplitst per soort.³⁷

De armoede in beide vissersplaatsen was in deze tijden hoog. In Scheveningen werd in 1803 toestemming aan het Haagse gemeentebestuur gevraagd om een collecte te houden in Den Haag, Haagambacht en Scheveningen. De predikant van Scheveningen, ds. Faassen de Heer, vroeg zelfs om verlof om de collecte uit te breiden naar het gehele land. Binnen enkele maanden werd met deze collecte *f* 30.000 opgehaald voor de Scheveningse armen.⁶⁵ Met dit aanzienlijke bedrag konden de tekorten uit de voorgaande jaren grotendeels worden opgevangen. Daarnaast konden Scheveningse reders die op verse haring visten aanspraak maken op een premie van *f* 200 per schip, wat hen iets tegemoetkwam in de kosten.⁶⁶ In Vlaardingse was er ook sprake van grote armoede. In 1803 was het Weeshuis in grote problemen gekomen doordat de visserij geen doorgang kon vinden. Pieter Verkade (1767-1848), stadssecretaris en later notaris in Vlaardingse, vond hiervoor een oplossing in de vorm van een Weeshuisfonds dat aandelen verkocht. 1.500 aandelen voor 50 gulden per aandeel, totaal *f* 75.000. Met de winst van het fonds kon het Weeshuis draaiende gehouden worden. In deze periode hadden daarbij ruim 4.000

⁶⁵ Vermaas en Hoogenraad, *Scheveningen: het tijdperk 1795 tot en met 1813*, 74-75.

⁶⁶ Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 75-76.

Vlaardingers het financieel zwaar, zo'n 70% van de bevolking!⁶⁷ Een jaar later werd daarom de soepkokerij in het leven geroepen, om ook de volwassen armen verder te ondersteunen. Daarnaast deed de diaconie nog steeds aan bedeling, maar dat werd steeds lastiger rond te krijgen. In de winter zorgde dit voor extra inkomen voor sommige gezinnen, al was dat vaak voor hen alsnog niet genoeg om van rond te komen.⁶⁸ Hierdoor waren er nog steeds veel Vlaardingse gezinnen waar niet altijd brood op tafel stond.

Vanaf 1812 was niet meer de diaconie, maar het Stadsarmbestuur verantwoordelijk voor de bedeling in Vlaardingen. In de eerste twee jaar was er sprake van kleine tekorten. In 1812 werd er voor *f* 1.515 uitgegeven aan bedelingen en in 1813 *f* 1.482. Daartegenover stonden *f* 1.457 en *f* 1.424 aan inkomsten. Daarnaast waren de bedelingen van het stadsarmbestuur lager dan die van de diaconie, omdat het Stadsarmbestuur in de eerste jaren geen eigen vermogen had en het dus moest doen met de kleine subsidie die het van de stad Vlaardingen kreeg. Ook werden veel hervormden waarschijnlijk nog bijgestaan door de diaconie, maar hier zijn geen precieze gegevens over beschikbaar.⁶⁹ In Scheveningen bleef de diaconie nog lange tijd verantwoordelijk voor de armenzorg, zoals eerder gezegd werd er in de periode 1804-1811 bijna *f* 30.000 uitgegeven. De precieze gegevens hiervan zijn te vinden in bijlage D. Opvallend is dat er vooral in het jaar 1805 veel geld werd uitgegeven door de diaconie. Dit is waarschijnlijk omdat er in de jaren daarvoor weinig visserij mogelijk was, maar is desondanks interessant vanwege het feit dat er dat jaar juist weer wél gevestigd werd. In 1811 was er dus, ondanks de grote collecte in 1803, alweer een groot tekort op de diaconale rekening ontstaan.

Kijkend naar de winst van rederijen, valt op dat de compagnie, de Nieuwe Lijbaan, van Hendrik Ludwijn van Linden van den Heuvell in de jaren 1809-1813 toch een zeer positief resultaat behaalde. De totale winst van zijn rederij was over al deze jaren ruim *f* 280.000. Hier tegenover stond wel een inleg van *f* 180.000 in de gehele compagnie in 1809, verdeeld over drie personen. Per persoon was de effectieve winst daarmee dus ruim *f* 33.000. Opvallend is dat dit ook een groot deel van de geschatte totale opbrengsten van de visserij zal zijn geweest. Deze compagnie was namelijk goed voor zo'n 60% van de totale opbrengsten van de Vlaardingse visserij, uitgaande van de schattingen in tabel 4. Van Linden van den Heuvell had echter ook te maken met problemen, waaronder hogere kosten voor het onderhoud van zijn vloot en

⁶⁷ Van der Vlis, 'De 'soberen' staat van een vissersgemeente', 70.

⁶⁸ Ibid., 70-71.

⁶⁹ SAV, Archief Stadsarmbestuur (0177), inv.nr. 4, Rekeningen van de stadsarmbezorgers en de commissaris.

kosten om het Weeshuis (waarvan hij de bestuurder was) draaiende te houden. Hierdoor verdampte zijn effectieve winst vanuit de rederij in een effectief verlies voor hemzelf.

De problemen in beide gemeenschappen werden sterk vergroot door de aanhoudende problemen rondom de visserij. Veel inwoners hadden geen vast werk en waren sterk afhankelijk van de sector voor hun inkomen. Vooral in Scheveningen waren er geen alternatieve inkomstenbronnen voor de lokale bevolking in deze tijd. De weinige steun vanuit de landsregering, de stevigere wet- en regelgeving omtrent de visserij en de aanhoudende oorlog speelden hierin allemaal een rol. Ook reders hadden soms moeite om het hoofd boven water te houden, zoals te zien is bij de Firma Hoogendijk, Betz en de Willigen in Vlaardingen.⁷⁰ Hendrik Ludwijn van Linden van den Heuvel had het iets beter, maar hij kon dan ook meerdere inkomstenbronnen naast zijn rederij rekenen, bijvoorbeeld als touwslager. Daarnaast richtten deze reders zich ook op de koopvaardij, waardoor hun schepen toch nog wat gebruikt konden worden. De winsten die zij daar mogelijk mee realiseerden konden de rest van de inwoners van de stad bij lange na niet voeden.

Ook in deze periode hebben de vroege auteurs dus gelijk met hun visie dat armoede en visserijopbrengsten aan elkaar te koppelen zijn. Al blijkt uit het feit dat er winst werd gemaakt door Vlaardingse ondernemingen wel dat het beter ging met de lokale economie dan in de periode 1795-1801. De getoonde gegevens in dit hoofdstuk bieden een inkijkje in deze economische verandering, die zich voortzet in de verdere perioden. Na de vernederende aanval op Rusland in 1812 zou het niet meer lang duren voordat de Zesde Coalitieoorlog aanbrak. In 1813 werd Nederland bevrijd van het Franse juk en kon Willem Frederik, als vorst Willem I, naar Nederland terugkeren. Doordat Nederland eindelijk vrede sloot met Engeland en de overige Europese mogendheden, zag de toekomst voor de visserij er voor het eerst sinds lange tijd weer rooskleurig uit.

⁷⁰ Over deze firma schreef Manon Plaatzter een MA-scriptie, in te zien bij het Stadsarchief Vlaardingen: M.Y. Plaatzter, *Firma Hoogendijk, Betz & de Willigen: Rederij in de Franse Tijd, 1809-1812* (Masterscriptie Universiteit Leiden, 2009).

HOOFDSTUK 3: HET COLLEGE VAN DE GROOTE VISSCHERIJ, 1814-1822

Eind 1813 vond ‘De Omwenteling’ plaats. Een speciale rol was daarin weggelegd voor de Scheveningers. In 1795 hadden zij de Prins van Oranje naar Engeland gebracht om hem in veiligheid te brengen. Op 29 november 1813 landden er 250 mariniers op Scheveningen en de dag daarna kwam de Erfprins, die wij nu kennen als koning Willem I, aan land in Scheveningen. De oude schipper Jacob Pronk mocht de Prins binnenhalen. Onderweg naar Den Haag stroomde de mensenmassa toe.⁷¹ Ook de Vlaardingers waren zeer verheugd over de terugkomst van de Prins. Gijsbert Karel van Hogendorp, president van het Algemeen Bestuur, had immers in zijn proclamatie gezegd: ‘De zee is open... de koophandel herleeft.’⁷² Het Algemeen Bestuur was een transitie-regering bestaande uit Van Hogendorp en Frans Adam van der Duyn van Maasdam. Zij waren slechts kort aan de macht, want uiteindelijk gaven zij snel het stokje door aan Willem I. Willem nam snel stappen om het ‘normale’ leven weer doorgang te laten vinden.

De visserij kreeg al snel meer vrijheden en mocht weer gaan vissen. In Vlaardingen en Scheveningen heerste echter nog steeds grote armoede, vanwege de jaren met geen of weinig visserij. Het was aan de bestuurders en reders om deze armoede het hoofd te bieden en ervoor te zorgen dat de vissersgemeenschappen weer konden gaan floreren. Hoe wilden zij dit gaan doen? Hadden zij daar wel genoeg financiële middelen voor?

Al in 1814 ging de haringvloot weer ter zee. De Vlaardingers hadden, na zware jaren waarin de verliezen voor rederijen opliepen tot f 70.000, weer vooruitzichten voor een mooie vangst.⁷³ Eerder in deze scriptie werd gebruik gemaakt van gegevens van de Fransen om te berekenen hoeveel een last haring gemiddeld opbracht. De Fransen hielden slechts één gemiddelde aan, terwijl de kwaliteit van de haring tevens de prijs bepaalde. Volle haring leverde meer op dan maatjes en maatjes weer meer dan ijlen haring. Net als in de huidige tijd fluctueerden de prijzen ook en dit is goed terug te zien in de rekeningenboeken van Hendrik Ludwijn van Linden van den Heuvell, reder en later burgermeester van Vlaardingen. In deze rekeningboeken staan naast de opbrengst van de schepen van deze reder ook een aantal overige handelstransacties. Uit de gegevens van de jaren 1817-1820 valt op te maken dat er op sommige momenten tot f 38 per ton volle haring werd betaald. Per last levert dat dan f 532 op. Het gemiddelde van drie soorten haring, volle, maatjes en ijlen, over deze drie jaren levert een prijs

⁷¹ E.J. Vles, *Twee weken in november: de omwenteling van 1813* (Amsterdam 2006) 109–112.

⁷² Postma, *Korte Geschiedenis*, 43.

⁷³ SAV, NV De Oude Lijnbaan (0117), inv.nr. 298, Overzichten van winsten en verliezen in de jaren (1809-1816).

op van *f* 24,50 per ton en *f* 343,27 per last.⁷⁴ Dat is bijna 100 gulden hoger dan het gemiddelde van de Fransen dat in de afgelopen hoofdstukken is gebruikt. De opbrengsten van de haringvisserij in Vlaardingen gedurende de periode 1814-1822 kunnen dan geschat worden zoals in tabel 5.

Deze cijfers liggen aanzienlijk hoger dan de berekeningen van de Fransen. Het valt ook sterk te betwijfelen of de gemiddelde prijs van *f* 343,27 per last lange tijd aangehouden kon worden. Toen de vis-

serij weer op gang was gekomen keerden de prijzen waarschijnlijk weer terug naar een stabiel niveau waarop zij daarvoor ook waren. Deze conclusie wordt ondersteund door Bo Poulsen in *Dutch Herring*. Poulsen schetst dat de prijzen in de gehele periode 1600-1850 redelijk stabiel waren, enkel met wat fluctuering wanneer de haring schaars was.⁷⁵ Daarvan uitgaande is het logischerwijs te zeggen dat de prijs eerder richting de *f* 250 per last ging ná 1822. De consumptie van haring nam in het algemeen af, waardoor de prijzen eveneens daalden. Door veranderingen in het eetpatroon van burgers werd haring zodoende een minder populair product voor de binnenlandse markt.⁷⁶

Ook in Scheveningen werd sinds de Omwenteling van 1813 weer naar hartenlust gevist. Vanaf 1815 zijn er in het archief gegevens te vinden van de Scheveningse visafslag, die aangeven hoeveel vis er op de afslag is verkocht.⁷⁷ Belangrijk is om hierbij te vermelden dat het gaat om de omzet van de afslag en dat dit hoogstwaarschijnlijk niet de totale opbrengst van de visserij was. In figuur 5 zijn deze gegevens zichtbaar gemaakt in een grafiek. De trendlijn, de stippellijn in figuur 5, geeft aan dat er sprake is van afnemende visverkoop op de afslag. De twee diepe dalen in de grafiek zijn te verklaren door een gebrek van gegevens, waarschijnlijker is het daarom dat de jaren 1821 en 1823 op een dalende lijn zitten vanaf 1820. Opvallend aan de grafiek is dat, net als bij de opbrengsten van de haringvisserij in Vlaardingen, de opbrengsten na 1818 over het algemeen lager zijn dan daarvoor.

Jaartal	Geschatte totaalopbrengsten
1814	<i>f</i> 510.065 tot <i>f</i> 1.011.130
1815	<i>f</i> 892.115 tot <i>f</i> 1.778.230
1816	<i>f</i> 786.473 tot <i>f</i> 1.551.946
1817	<i>f</i> 803.286 tot <i>f</i> 1.606.572
1818	<i>f</i> 412.940 tot <i>f</i> 816.881
1819	<i>f</i> 362.822 tot <i>f</i> 713.644
1820	<i>f</i> 329.962 tot <i>f</i> 644.924
1821	<i>f</i> 617.429 tot <i>f</i> 1.222.858
1822	<i>f</i> 363.903 tot <i>f</i> 712.606

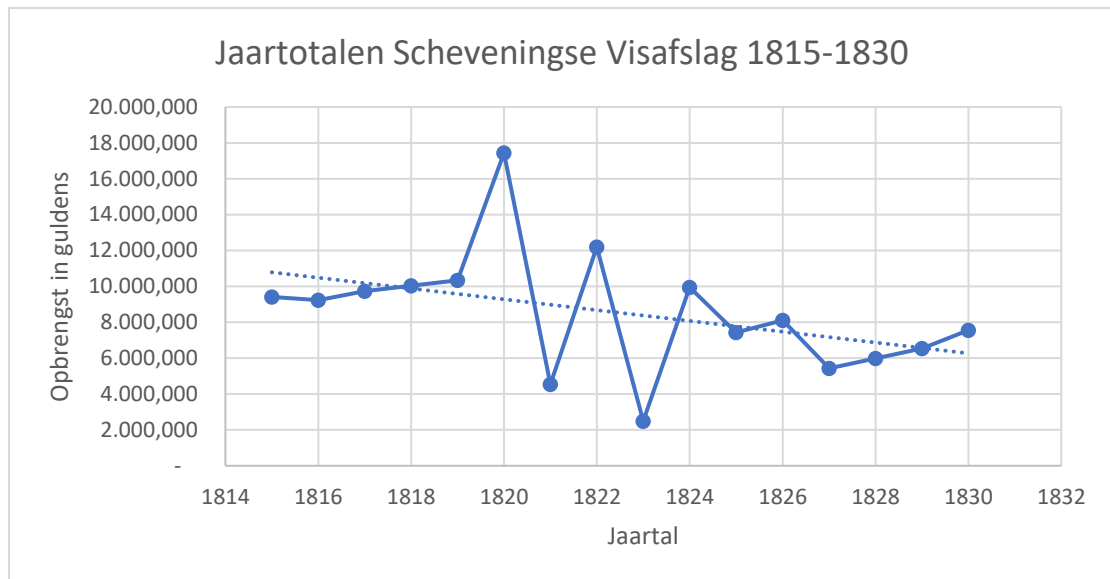
Tabel 5: Geschatte totaalopbrengsten Vlaardingse visserij, 1814-1822

⁷⁴ SAV, Familiearchief Van Linden van den Heuvell (0125), inv.nr. 43, Journaal van ontvangsten en uitgaven van de rederij (1805-1820).

⁷⁵ Poulsen, *Dutch Herring*, 92-93.

⁷⁶ Zie: R. Kramer, 'De visserij van de Zijde in de eerste helft van de 19de eeuw', *Regionaal Historisch Tijdschrift Holland* 16 (1984) 175-188, aldaar 178. Aardappel consumptie nam in de 18e eeuw toe, waardoor de consumptie van brood werd teruggedrongen.

⁷⁷ HGA, Afslager van de vis en naschrijver van de vismarkt, inv.nr. 2 tot en met 17.

Figuur 5: Jaartotalen Scheveningse Visafslag, 1815-1830.

Bij de bovenstaande gegevens moet ook een kanttekening worden geplaatst. Er zijn namelijk onregelmatigheden te vinden in de opgeschreven jaartotalen. De piek in 1820 is bijvoorbeeld opvallend. Waarschijnlijk is de piek gedeeltelijk te wijden aan extra schepen die uitvoeren, maar mogelijk is het een verkeerde optelling. Bovenstaande grafiek maakt gebruik van de gegevens zoals deze zijn opgeschreven door de opsteller van de jaartotalen. Wanneer de maantotalen of kwartaaltotalen echter bij elkaar worden opgeteld zijn er verschillen van soms wel f 1.200 te zien (1822). Onduidelijk is het hier of dit met opzet is gedaan of dat het om een slordigheid gaat. Mogelijk heeft een afslager gefraudeerd, al is dat soms ook in zijn nadeel geweest aangezien de cijfers in sommige gevallen ook een mindere opbrengst weergaven dan wanneer de cijfers worden opgeteld. Dat laatste is uiteraard dus in het nadeel van de afslager. Alle kwartaalcijfers zijn te vinden in bijlage B, tabel 2.

De daling van de opbrengsten bij zowel de kustvisserij als de haringvisserij zijn interessant omdat in 1818 een nieuwe visserijwet in werking trad. Deze wet had, net zoals voorgaande wet- en regelgeving, alleen oog voor de haringvisserij. Er wordt in de wet alleen gesproken over ‘de kleine of versche haringvisscherij’ als een tak van haringvisserij die werd uitgevoerd ‘met platgebodemde vaartuigen, zonder kiel, die gewoonlijk niet in de havens maar op stranden aankomen.’⁷⁸ Het is dus interessant dat ook de Scheveningers na 1818 geleidelijk aan minder

⁷⁸ Wet op de uitoefening van de Groote Visscherij, Stbl. 1818, 15, zoals geciteerd in: A. Beaujon, *Overzicht der Geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisscherijen*, 324–328.

verdienden met hun visserij, al lijkt het in het geval van Scheveningen erop dat de omzet van de visafslag eerder terugviel naar een stabiel niveau rond de 8.000 gulden per jaar.

In Vlaardingen kan een koppeling met de visserijwet van 1818 wel gemaakt worden. Gemiddeld zijn in de periode 1814-1822 namelijk slechts 3% van de Vlaardingse visserijopbrengsten toe te schrijven aan de kabeljauwvisserij. Dalingen in de opbrengsten zijn in Vlaardingen dus altijd toe te schrijven aan de haringvisserij. De visserijwet voegde een hoop strenge eisen toe voor de haringvisserij, zoals eisen aan de keuren van haring die in nieuwe tonnen werd overgeheveld.⁷⁹ Dit maakte het minder makkelijk om haringtonnen te delen, wat bij de partenrederij in Vlaardingen vaak belangrijk was. In het rekeningenboek van Van Linden van den Heuvel komt dit terug in het feit dat Hendrik Ludwijn naast zijn eigen schepen ook deelde in de winst van andere schepen. Ook bij andere Vlaardingse reders, zoals De Zeeuw, komt deze partenrederij naar voren, bijvoorbeeld door onderschriften als: ‘Heindrik Drop 12/16 part bijgebragt f 2100’.⁸⁰ Wanneer de vangst voor één reder dus minder opleverde, was dit een probleem voor meer belanghebbenden dan alleen die reder en zijn bemanning. Daarnaast was de nieuwe wetgeving gebaseerd op een te rooskleurig beeld van de visserij. De nieuwe wetten leken heel erg op de wetten die golden in de Republiek, toen de Republiek ook nog een monopolie op de haringvisserij bezat. Dat monopolie had Nederland inmiddels niet meer, maar het was nog steeds verboden om haring in te voeren vanuit het buitenland. Zoals Den Admirant schetst in de ‘Sociaal-historische schets van Vlaardingen’:

Het gehele stelsel was erop aangelegd, de Hollandse haring te handhaven als een fijne doch dure lekkernij. De wetgever zag niet in, dat in overvloedige vangst en niet in een kunstmatig ophouden van de prijzen het middel tot opbeuring der haringvangst te zoeken was.⁸²

Kijkend naar de bevolking blijft Scheveningen rustig, maar gestaag, groeien. Vlaardingen schommelt meer rond de 6000 inwoners en blijft daarbij redelijk stabiel. Ondanks de

Jaartal	Inwoners SCH	Inwoners VLD
1814	2950	5895
1815	3100	6055
1816	3250	6055
1817	3400	5471
1818	3550	5500
1819	3700	5728
1820	3725	5916
1821	3800	5916
1822	3875	6012

Tabel 6: inwoneraantallen Vlaardingen & Scheveningen, 1814-1822⁸¹

⁷⁹ Wet op de uitoefening van de Groote Visscherij, Stbl. 1818, 15.

⁸⁰ SAV, Rederij D. de Zeeuw (0128), inv.nr. 1, Rekeningenboek van het hoekerschip, ‘de Gelukkige Verandering’, van het hoekerschip ‘Zelde Rust’, en het hoekerschip ‘de Jonge Aletta’, (met bijlage) (1814-1853).

⁸¹ Gegevens afkomstig uit bijlage C, alleen de dikgedrukte gegevens zijn met zekerheid vast te stellen.

⁸² Admirant, ‘Sociaal-historische schets’, 172.

mindere visvangsten was de werkgelegenheid in beide steden op zichzelf goed. Er verdwenen eigenlijk geen schepen, zoals te zien is in figuur 3 in hoofdstuk 2, en soms voeren er zelfs meer schepen uit dan in de omliggende perioden. Ieder schip had een bemanning nodig, dus de werkgelegenheid voor de vissers bleef grotendeels hetzelfde. Uitgaande van een bemanning van 14 koppen per schip was er in Vlaardingen werk voor gemiddeld zo'n 1400 mannen, dan komt dat neer op werkgelegenheid voor 60% van de mannelijke beroepsbevolking.⁸³ Mogelijk lag dit nog hoger doordat er minder mannen waren dan vrouwen, gezien het feit dat er ook nog wel eens iets misging op de schepen en mannen soms dus niet meer thuiskwamen van een reis naar zee. In de Vlaardingse nijverheid was er in 1820 voor ongeveer 350 inwoners werk, maar hier zitten ook nettenboetsters en kinderen bij inbegrepen.⁸⁴ Hoeveel Vlaardingers elders hun geld verdienen is onduidelijk.

In Scheveningen was voor een bomschuit minder bemanning nodig, er was daar werk voor zo'n 35% van de mannelijke beroepsbevolking. Henk Slechte stelt in *De Modernisering* dat het merendeel van de mannen hun geld dan ook aan de wal verdienen, als kuiper, scheepstimmerman of als hulp bij het op strand en in zee trekken van de schuiten.⁸⁵ Dat staat in zwaar contrast met de eerdere periode waar ruim 60% van de Scheveningse mannen op zee waren. Mogelijk lag het percentage toch ook in de periode 1814-1822 hoger, vanwege dezelfde redenen die hierboven genoemd zijn. Het zwaartepunt kwam in het dorp dus steeds meer te liggen op de wal, in tegenstelling tot de zee.

De overheid bleef premies betalen aan de loggers van Vlaardingen en de bomschuiten van Scheveningen. Bomschuiten konden rekenen op een premie tussen de f 200 en f 250, afhankelijk van voor welke visserij de schuit werd ingezet. Sommige reders konden zo per jaar tussen de f 400 en f 450 krijgen om hun schuiten uit te rusten.⁸⁶ Het nieuwe *College van de Grootte Visscherij*, bestaande uit twaalf leden, voerde in eerste instantie de visserijwet van 1801 uit tot in 1818 de nieuwe visserijwet zijn intrede deed. De premies voor de haringschepen waren dus f 500 per schip, mits de premies vanaf 1814 gelijk waren aan die van 1801.⁸⁷ Deze premies waren nog steeds nodig om ervoor te zorgen dat de haringvisserij niet té verliesgevend was. Ook na 1818 bleven deze premies vast staan op f 500 per schip.⁸⁸

⁸³ Boelemans Kranenburg, 'Vlaardingen's visserij', 70.

⁸⁴ Admirandt, 'Sociaal-historische schets', 182.

⁸⁵ H. Slechte, *De Modernisering: Leven en werken op Scheveningen 1880-1920* (Rijswijk 1996) 17-20.

⁸⁶ Kramer, 'De visserij van de Zijde', 180.

⁸⁷ Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 52.

⁸⁸ Beaujon, *Overzicht der Geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisscherijen*, 242.

Wanneer er gekeken wordt naar de winst en het verlies van de firma van Van Linden van den Heuvell, dan is ook daar de slechte stand van de visserij terug te zien. In 1814 en 1815 werd nog *f* 42.822 winst gemaakt, maar daarna werd er alleen maar verlies gemaakt. In 1816 *f* 6.884, in 1817 *f* 7.233, in 1818 *f* 8.380 en in 1819 *f* 17.886. Totaal een verlies van ruim *f* 40.000, waarmee de winst van 1814 en 1815 geheel was opgedroogd. Bovendien zijn de afschrijvingen in dit verlies niet meegerekend, wanneer deze er ook bij opgeteld worden dan is het totale verlies ruim *f* 55.000. Van den Linden van den Heuvell probeerde dit relatief te compenseren door op andere bedrijfsonderdelen winst te maken, maar dat was vaak maximaal *f* 8.000 per jaar. Bij lange na dus niet genoeg om de verliezen te compenseren.⁸⁹

Daarnaast was er sinds 1818 ook sprake van dalende haringprijzen, Beaujon geeft in zijn *Overzicht der Geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisscherijen* aan dat de haring in de winter soms voor *f* 7 per ton werd verkocht, ofwel *f* 98 per last.⁹⁰ Dat is nog minder dan de helft van de prijs die Van Linden van den Heuvell kreeg voor zijn haring in Vlaardingen. Dat is ook terug te zien aan zijn hierboven genoemde verliezen. Dit allemaal bij elkaar wekt de indruk dat de bedragen in tabel 5 mogelijk wel erg hoog uitvallen en dat de daadwerkelijke opbrengst dus veel lager heeft gelegen. De lagere prijs bracht inherent problemen met zich mee, waardoor de Vlaardingse soepkokerij overuren draaide.⁹¹ Het aantal bedeeden bleef nagenoeg hetzelfde, schommelend tussen de 400-600 hoofden, maar de gemeentelijke uitgaven schoten omhoog tot *f* 13.274 in 1822 (tegenover een bedrag van *f* 9.717 in 1814). Wel waren er uitschieters in de jaren 1817 en 1818 met ongeveer *f* 14.000 aan bedelingen, opvallend omdat het toen juist beter ging met de visserij.⁹² Daarbij is het dan dus de vraag of het hier gaat om een administratieve vertraging in de armoedecijfers of dat er in deze jaren andere, bij mij niet bekende, omstandigheden waren waardoor er meer armoede was? Gemiddeld betaalde de gemeente zo rond de *f* 10.000 per jaar aan de armenzorg mee.⁹³ Deze bijdrage was dus niet genoeg om de totale kosten te dekken.

De visserij floreerde dus allerminst. De visserijwet van 1818 had gezorgd voor nieuwe regels die de reders, stuurmannen en visserslui moesten volgen. Zoals eerder gesteld was de nieuwe wetgeving daarnaast gebaseerd op een te rooskleurig beeld van de visserij. Consumptie

⁸⁹ SAV, NV De Oude Lijnbaan (0117), inv.nr. 300, Overzichten van de exploitatie van schepen (1811-1819); SAV, NV De Oude Lijnbaan (0117), inv.nr. 298, Overzichten van winsten en verliezen in de jaren (1809-1816).

⁹⁰ Beaujon, *Overzicht der Geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisscherijen*, 241-242.

⁹¹ Van der Vlis, 'De 'soberen' staat van een vissersgemeente', 71.

⁹² A. Soeteman, '150 Sociale Zorg in Vlaardingen, 1795-1945', *Zuid-Hollandse Studiën* X (1962), aldaar 212-239.

⁹³ *Ibid.*, 212.

van vis nam gedurende deze jaren steeds verder af en vissersgemeenschappen werden daardoor steeds afhankelijker van andere inkomstenbronnen. In Scheveningen werd dit gevonden in de opkomst van een badcultuur, met een badhuis te Scheveningen.⁹⁴ Vlaardingse bleef zich onverminderd hard inzetten voor de Grootte Visscherij. De reders probeerden zoveel mogelijk mannen én vrouwen aan het werk te houden, terwijl ook in het buitenland de concurrentie voor Hollandse haring steeds nijpender werd.⁹⁵ In tegenstelling tot wat bijvoorbeeld door J.C. Vermaas werd voorgesteld steeg de armoede niet evenredig met de verminderde opbrengsten van de visserij. De overige inkomstenbronnen in beide gemeenschappen kregen een steeds prominentere plaats in de lokale economie. Helaas werd Hollandse haring wel steeds minder waard op de buitenlandse markt, een proces dat in het volgende hoofdstuk verder wordt uitgelegd.

Na de invoering van de nieuwe visserijwet in 1818 was er ook sprake van bestuurlijke vernieuwing. De wet gaf de optie om in elke provincie die aan visserij deed eigen Visserijcolleges op te richten en in Holland werd daar gebruik van gemaakt. In 1822 werden er twee colleges opgericht: Het Kollegie van de Grootte Visscherij van de provincie Holland en het Kollegie van de Kleine Visscherij van de provincie Holland. Zo was er ook voor de Scheveningers en andere vissers van de Zijde een manier om zich te verenigen in een gezamenlijk college. Deze nieuwe Kollegiën zorgden ook voor nieuwe, vaak betere regelingen voor de visserij en bereidden op die manier een nieuw tijdperk voor, voor zowel de Vlaardingse als Scheveningse visserij.

⁹⁴ Furneé, 'A Dutch Idyll? Scheveningen as a Seaside Resort, Fishing Village and Port'.

⁹⁵ Postma, *Korte Geschiedenis*, 46–47.

HOOFDSTUK 4: KOLLEGIËN VAN DE GROOTE & KLEINE VISSCHERIJ VAN DE PROVINCIE HOLLAND, 1822-1830

In 1822 werden de nieuwe colleges van de Groote en Kleine Visscherij weliswaar opgericht, maar het duurde nog tot in 1823 voordat de reglementen waren goedgekeurd en het oude College van de Groote Visscherij volledig opgeheven werd.⁹⁶ Deze nieuwe reglementen verschillen behoorlijk van de oude reglementen. De reglementen waren weliswaar gebaseerd op de oude wetgeving, maar via deze nieuwe reglementen konden stuurmannen en vissers zelf strenger worden gestraft dan daarvoor. De boetes voor de stuurlieden die zich niet aan de reglementen hielden lagen tussen de *f* 25 en *f* 100, bedragen die veel stuurlieden bij lange na niet konden betalen. Voor vissers lagen de boetes lager, maar alsnog waren deze bedragen vele malen hoger dan hun loon.⁹⁷ Dat loon lag zo rond de *f* 7 per week, schat Den Admirant in *Sociaal-Historische Schets van Vlaardingen*.⁹⁸ Deze nieuwe colleges hadden, net als hun voorgangers, zeggenschap over de hoogte van de premies die alle schepen ontvingen. Ondanks de op het oog stabiele situatie in de visserijgemeenschappen, besloten beide colleges de premies te verhogen. Was deze stabiele periode een nieuw begin voor de vissersgemeenschappen of bleef de armoede groot?

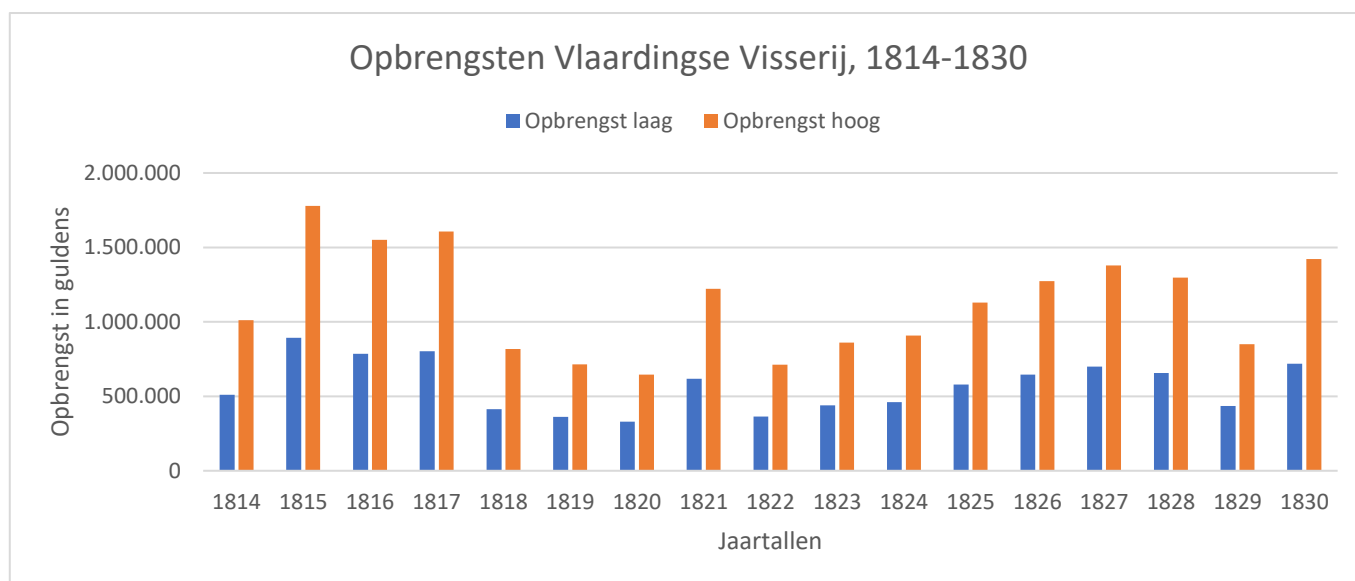
Anders dan in voorgaande periodes had de visserij in de periode hiervoor, van 1814 tot 1822, niet stilgelegen. Daardoor is het interessant om de twee perioden met elkaar te vergelijken via de grafiek op de volgende pagina. In figuur 6 is te zien dat er gemiddeld gezien hogere opbrengsten waren in de periode 1822-1830 dan in de periode ervoor, op basis van de prijzen zoals berekend in hoofdstuk 3. Rekeninghoudend met het feit dat haring, zoals vastgesteld in het vorige hoofdstuk, soms ook voor een veel lagere prijs werd verkocht is het aannemelijk dat de haringprijzen erg fluctueerden. In ieder geval lag dus het aantal last haring dat werd binnengehaald hoger dan in de voorgaande jaren, gemiddeld werd er in de periode 1822-1830 twintig last per schip binnengehaald, tegenover zestien last per schip in de voorgaande periode. Ook is de periode stabiel, met minder uitschieters. Dit is ook terug te zien aan de aantallen schepen. In de laatste vijf jaar bleef dit aantal zo rond de tachtig schommelen.⁹⁹

⁹⁶ VROA 38 dl. 1, 303.

⁹⁷ 'Reglement op de uitoefening der groote visscherij voor de provincie Holland, bevattende de inwendige politie of de bijzondere bepalingen voor dezelve visscherij', *Nederlandsche Staatscourant*, 1823 N° 74 (27 maart 1823) [Geraadpleegd via Delpher op 22-04-2021, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010049412>].

⁹⁸ Admirant, 'Sociaal-historische schets', 181.

⁹⁹ SAV, Familiearchief Van Linden van den Heuvel (0125), inv.nr. 42, Aantekeningen en stukken betreffende visserijzaken (1796-1850)

Figuur 6: Opbrengsten Vlaardingse Visserij, 1814-1830

Deze stabiliteit moet echter gezien worden tegenover een stijgend aantal inwoners in beide vissersgemeenschappen, zoals te zien is in tabel 7. Om de groei aan te kunnen zou de visserij dus eigenlijk moeten meestijgen met de groei van het aantal inwoners. In Scheveningen kan de groei van het aantal inwoners worden verklaard aan de hand van de opkomende badcultuur. Het eerste badhuis in het dorp verrees in 1818 op gepaste afstand van het dorp. Gebouwd door Jacob Pronk was dit het eerste badhuis in de omgeving van de zee. In 1828 werd daarnaast het Stedelijk badhuis opgeleverd, dat de badplaats Scheveningen voorzag van een groter badhuis en dus meer clientèle.¹⁰¹ Onder de bezoekers bevond zich ook hoge adel, zoals bijvoorbeeld Wilhelm I van Pruisen (de latere Keizer Wilhelm I van Duitsland).¹⁰²

In Vlaardingens werd de zee ook als oplossing gezien, maar op een andere manier dan in Scheveningen. Vlaardingens gingen zich naast visserij meer bezig houden met koopvaardij. In

deze sector konden ook vissers werk vinden, aangezien zij bekend waren met het reilen en zeilen van de schepen.¹⁰³ Daarnaast was er voor een deel van de Vlaardingens ook werk in de

Jaartal	Inwoners SCH	Inwoners VLD
1822	3825	6012
1823	3875	6112
1824	3950	6256
1825	4025	6133
1826	4100	6249
1827	4290	6267
1828	4250	6436
1829	4325	6521
1830	4501	6823

 Tabel 7: inwoneraantallen Vlaardingens & Scheveningen, 1822-1830¹⁰⁰

¹⁰⁰ Gegevens afkomstig uit bijlage C, alleen de dikgedrukte gegevens zijn met zekerheid vast te stellen.

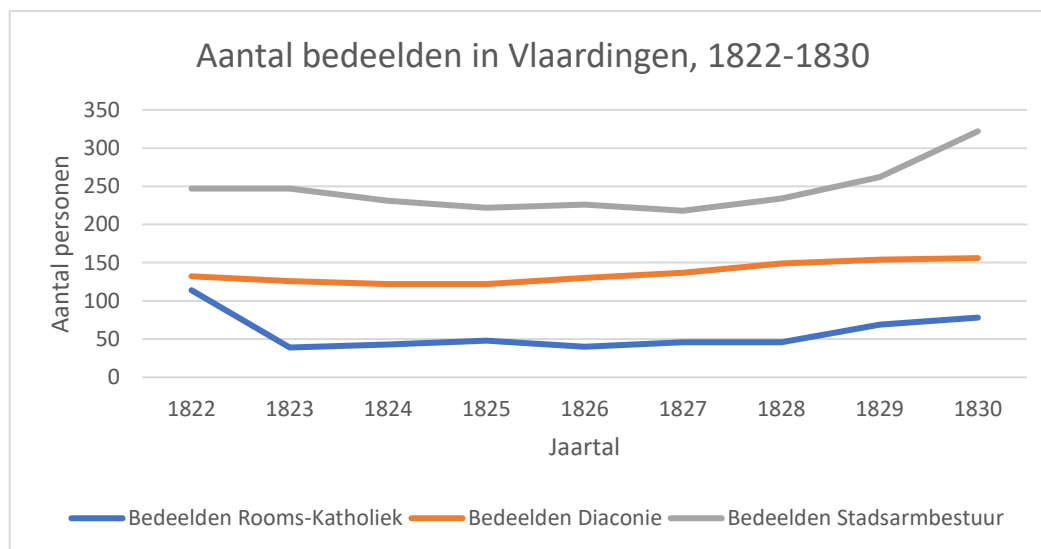
¹⁰¹ Doorn, en Stal, *Geschiedenis van Scheveningen: Vroegste tijd tot 1875*, 180–182.

¹⁰² Furneé, 'A Dutch Idyll? Scheveningen as a Seaside Resort, Fishing Village and Port', 38.

¹⁰³ Postma, *Korte Geschiedenis*, 48–49.

nijverheid. In 1820 waren er 150 nijverheidsbedrijven, waarvan er 107 in theorie niet gelieerd waren aan de visserij.¹⁰⁴ In de praktijk waren alle bedrijven in visserijgemeenschappen verbonden aan de visserij, omdat veel inwoners van de visserij afhankelijk waren van hun inkomen. Dat inkomen konden zij dan bij deze 107 bedrijven besteden. De overige 43 bedrijven waren bedrijven als touwslagerijen, sloopstimmerwerven en zeilmakerijen en waren in grotere mate afhankelijk van de visserij voor hun arbeid. Gezamenlijk hadden alle ‘niet-visserij’-nijverheidsbedrijven 203 Vlaardingers in dienst volgens de enquête uit 1820. Daarvan waren er 12 jongens, ofwel zij waren geen gezinshoofden. Als van hen het aantal werkenden wordt afgetrokken blijven er 191 werkenden over, ongeveer 20% van de mannelijke beroepsbevolking. Onder de bedrijven waren veel timmerbedrijven, schoenmakerijen en bakkerijen, maar ook grof smederijen, wier producten elders in het land verhandeld konden worden.

De relatieve stabiliteit van beide gemeenschappen moet dus gezien worden naast de bevolkingsgroei in beide plaatsen. Dit zorgde inherent voor een grotere druk op de visserij om te presteren, aangezien veel nijverheidsbedrijven hun oorsprong in de visserij vonden. De grootste werkgevers in Vlaardingen waren de sloopstimmerwerven, kuiperijen en algemene timmerwinkels. Gezamenlijk verzorgden deze bedrijven meer dan 100 Vlaardingse gezinnen, waarschijnlijk tussen de 400 en 700 inwoners. Mocht de visserij een slecht jaar hebben, dan had dit ook invloed op deze nijverheidsbedrijven. Door de stijgende bevolkingscijfers, waarvan veel geboortes, werden de gezinnen in Vlaardingen steeds afhankelijker van de bedeling, die hen tegemoet kwam in de onkosten voor het levensonderhoud.

Figuur 7: Aantal bedeelden in Vlaardingen, 1822-1830.

¹⁰⁴ Admirandt, ‘Sociaal-historische schets’, 213.

In bovenstaande grafiek is een weergave te zien van het aantal bedeelden gedurende de periode 1822-1830 in Vlaardingen.¹⁰⁵ Opvallend aan de grafiek is dat er richting het einde van de periode meer bedeelden waren bij alle drie de bekeken instellingen, dat is voornamelijk interessant omdat de visserij alleen in 1829 een daling ondervond. De twee jaren daarvoor waren relatief stabiel. Vooral het Stadsarmbestuur moest meer Vlaardingers voorzien van bedelingen, terwijl de bijdrage vanuit het stadsbestuur niet verder omhoog ging. Dit betekende voor de arme Vlaardingers dus dat zij met minder geld moesten rondkomen, terwijl de kosten voor levensonderhoud sinds 1808 gemiddeld hoger waren dan het inkomen van een gemiddeld gezin.¹⁰⁶ Door deze stijging in kosten van levensonderhoud waren er ook meer gezinnen die in armoede leefden, maar geen bedeling kregen. Over de precieze aantallen personen levend in armoede zijn echter geen uitspraken te doen, omdat daar te weinig data voor beschikbaar is in deze periode.

Ook in Scheveningen moet het voor de armen geen pretje zijn geweest. Ondanks de stijgende werkgelegenheid door de opkomst van de badcultuur was de gemiddelde bedeling in het gehele land lager dan vóór 1795, al was de bedeling waarschijnlijk wel iets gestegen ten opzichte van de periode 1795-1813.¹⁰⁷ Over de periode 1822-1830 heb ik voor Scheveningen geen precieze armoedegegevens kunnen bekijken, maar het College van de Kleine Visscherij besloot in 1826 wel op te nemen in hun nieuwe reglementen dat iedere schuit die uitvoer ter kustvisserij een premie van *f* 250 zou gaan ontvangen.¹⁰⁸ Hierdoor zou het voor de reders rendabeler moeten worden om hun schepen uit te laten varen. Dit zal waarschijnlijk te maken hebben gehad met de armoede in de visserijgemeenschappen langs de Zijde.

Kijkend naar de opbrengsten van de visserij voor Scheveningen, zoals weergegeven in figuur 5, is te zien dat na 1822 de algemene daling in de visserijopbrengsten zich voort zet. Omdat de consumptie in de lokale afzetmarkt afnam en de Scheveningse vissers hun verse haring niet mochten pekelen, was het voor hen onmogelijk om afzetmarkten verder van huis te voorzien. Deden zij dit wel en werd dit ontdekt, dan riskeerde de verantwoordelijke vissers,

¹⁰⁵ Gegevens grafiek afkomstig uit: A. Soeteman, '150 Jaar Sociale Zorg in Vlaardingen, 1795-1945', *Zuid-Hollandse Studiën X* (1962), aldaar 212-214, 239; SAV, Archief Stadsarmbestuur (0177), inv.nr. 5, Rekeningen van de stadsarmbezorgers en de commissaris.

¹⁰⁶ De Vries en Van der Woude, *Nederland 1500-1815*, 715.

¹⁰⁷ L.F. van Loo, 'Den arme gegeven...': *Een beschrijving van armoede, armenzorg en sociale zekerheid in Nederland, 1784-1965* (Amsterdam: Boom Meppel 1981) 38-39.

¹⁰⁸ 'De navolgende reglementaire bepalingen tot ampliatie van het, door Zijne Majesteit, bij besluit van den 31sten december 1822, n° 40, gearresteerd reglement op de uitoefening der kleine visscherij voor de provincie Holland', *Nederlandsche Staatscourant* 1826 N° 108 (9 mei 1926) [Geraadpleegd via Delpher op 22-04-2021, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010048115>]

schippers, verkopers en reders hoge boetes. Pekelen kon eventueel alleen met bokking, maar dat was veel minder in trek dan de gezouten haring die de Grote Visserij te bieden had. Daarnaast stellen Van der Woude en De Vries nog dat gezouten kabeljauw en shelvis wel aantrekkelijke producten waren voor de binnenlandse markt, maar dat deze vissoorten onvoldoende in het voedingspakket van de gemiddelde inwoner pasten.¹⁰⁹ Dat kwam onder andere door de beperkte houdbaarheid van die producten. Gepekeld haring had als voordeel dat het lang houdbaar was, maar werd daardoor ook duurder. De lagere graan- en aardappelprijzen, zoals eerder beschreven, zorgden dus voor een afname van alle vissoorten.

Naast binnenlandse afzetproblemen, waren er ook problemen met de afzet van Hollandse haring richting het buitenland. De grootste producenten van gezouten haring waren, naast Nederland, Schotland en Denemarken-Noorwegen. Al sinds de vroege zeventiende eeuw probeerden deze landen de Hollandse haring te imiteren, maar pas richting het einde van de achttiende eeuw begon de haringindustrie in beide landen een voet aan de grond te krijgen. Vooral de Schotten profiteerden van de Napoleontische Oorlogen, aangezien zij dicht bij hun eigen kust op grote scholen haring konden vissen.¹¹⁰ Ook de Denen profiteerden daarvan, aangezien het Continentaal Stelsel van Napoleon het onmogelijk maakte voor Nederlandse vissers om hun haring in het Baltische gebied te verkopen. Na 1814 kwam hier verandering in, omdat de Deense overheid toen niet meer achter de visserij-initiatieven stond.¹¹¹ Uiteindelijk was het in de vroege negentiende eeuw rendabeler om volgens Schots model dicht bij de kust te vissen. Het Hollandse model kostte te veel geld, voornamelijk vanwege de bescherming van de schepen en de mogelijke kapitaalvernietiging die verbonden was aan het verliezen van één of enkele schepen.

Naast de specifieke problemen voor de visserijsector, kon Vlaardingen in deze tijd ook minder profiteren van koopvaardij. Zoals eerder gesteld was er wel een koopvaardijsector en werden daarin ook winsten behaald. De algehele export daalde echter tussen 1807 en 1830 met 2,3% per jaar.¹¹² Er waren dus steeds minder producten die verscheept werden naar het buitenland. Vlaardingen was van oudsher een vissersstad en schepen werden steeds regelmatig weer voor de visserij ingezet. Vlaardingen investeerde daarnaast, net als veel

¹⁰⁹ De Vries en Van der Woude, *Nederland 1500-1815*, 319.

¹¹⁰ B. Poulsen, 'Imitation in European Herring Fisheries, c. 1550-1860', *Scandinavian Journal of History* 41 (2016) 185–207, aldaar 189.

¹¹¹ *Ibid.*, 192.

¹¹² Edwin Horlings, *The economic development of the Dutch service sector 1800-1850: Trade and transport in a premodern economy* (Amsterdam 1995) 118–119.

andere Nederlandse steden, niet in de opkomende industrie. Scheveningen was niet geschikt voor industrie, vanwege de ligging van het dorp dicht bij het strand. De Nederlandse regering had een streng protectionistisch beleid, waarvan de haringvaart misschien wel het meest typerende voorbeeld is. Hierdoor voelde men ook niet de behoefte om te investeren in de industrie.¹¹³ De visserij zou weer herrijzen naar haar oude glorie-dagen, zo was de gedachte.

De verschillende colleges zaten in deze tijd ook niet stil wat betreft regelgeving. Een van de veranderingen deed zich voor in de *Orders voor de Stuurlieden der Schepen Begrepen in de Haringjagerij van De Maas en Noordholland* in 1826.¹¹⁴ De laatst bekende orders uit 1794, waren weinig specifiek wat betreft de prijzen die schepen ontvingen voor hun haring. Het College van de Grootte Visscherij besloot dat er nieuwe orders moesten komen en stelde onder andere vaste prijzen vast voor volle en maatjes haring die gevangen was tussen bepaalde data. Zo kreeg de schipper voor haring gevangen tussen 30 juni en 4 juli *f* 36 per gepakte ton en *f* 28 per ongepakte ton.¹¹⁵ De premies voor de haringschepen werden daarnaast ook verhoogd, van *f* 500 naar *f* 750 per schip. Zo probeerde ook de regionale overheid nog een steentje bij te dragen aan het behoud van de visserij als rendabele bedrijfstak.

Ondanks de relatieve rust van deze laatste periode, is deze periode wel zeer interessant om te bekijken in vergelijking met de voorgaande perioden. Hoeveel armen er precies waren is niet vast te stellen, maar het aantal bedeeden lag in ieder geval lager dan in de voorgaande perioden. Na een lange tijd van onrust was er in de jaren twintig van de negentiende eeuw eindelijk rust gekomen op internationaal vlak en was er weer sprake van arbeidszekerheid voor de vele vissers. Zowel in Vlaardingen als Scheveningen zocht men naast de visserij naar andere mogelijkheden om geld te verdienen. In Scheveningen werd dat gevonden in het badhuis, in Vlaardingen lag dit ingewikkelder. Van opkomende industrie was nog geen sprake en de koopvaardij bleek weinig rendabel voor de stad, dus was Vlaardingen aangewezen op de nijverheid. Er werd dus wel geprobeerd om de gemeenschappen financieel sterker te maken en te differentiëren in de verschillende 'export'-producten. Het einddoel was natuurlijk een financieel sterke stad of financieel sterk dorp én minder armoede

¹¹³ Edwin Horlings, *The economic development of the Dutch service sector*, 133–135.

¹¹⁴ SAV, Commissarissen van de haringjagerij (0016), inv.nr. 22, Secrete orders en orders voor de stuurlieden en voor de schippers (1794 & 1826).

¹¹⁵ Ibid.

CONCLUSIE

Armoede was en is in tijden van crisis overal ter wereld aanwezig. Gemeenschappen die zijn aangewezen op een of enkele inkomstenbronnen zijn daar vaak de dupe van, zo ook de vissersgemeenschappen Vlaardingen en Scheveningen gedurende de Bataafs-Franse Tijd. Armoede en visserij zijn zeer met elkaar verbonden, maar niet één-op-één met elkaar te verbinden. Het is dus niet zo dat een daling in de visserijopbrengsten inherent leidt tot grotere armoede, het tegenovergestelde is waar. Vroegere auteurs als De Vries en Van der Woude, Vermaas en Sigal Jr. en Postma deden de periode 1795 tot en met 1813 vaak af als zeer slechte tijden, waar weinig informatie over beschikbaar was. Ook in de periode na 1813 waren de visserijopbrengsten slecht en was er veel armoede in de visserijgemeenschappen volgens hen. Het algehele beeld van deze auteurs was dat dit inherent kwam doordat de steden en dorpen aan visserij deden. Centraal in deze scriptie staat de vraag of armoede in de vissersgemeenschappen Vlaardingen en Scheveningen in de periode 1795-1830 direct gekoppeld kan worden aan de visserijopbrengsten van diezelfde gemeenschappen.

Met deze vraag in het achterhoofd zijn de hoofdstukken bestuurlijk verdeeld in verschillende periodes, 1795 tot 1801, 1801 tot 1814, 1814 tot 1822 en 1822 tot 1830. Er is in ieder hoofdstuk, naast een algemeen internationaal overzicht, een overzicht gegeven van de visserijopbrengsten voor die periode. Ook is er gekeken naar de mate van armoede, bekeken aan de hand van het aantal bedeelden of de uitgaven van de diaconie of het stadsarmbestuur.

In de eerste periode tussen 1795 en 1801 is te zien dat de benadering van eerdere auteurs redelijkerwijs klopte in crisistijd. Door de verminderde opbrengsten van de visserij in Vlaardingen was er inderdaad grote armoede. Het College der Kleine Visscherijarmen besloot in 1800 door de aanhoudende armoede dat zij niet langer aan uitdelingen konden doen. De diaconie gaf dat jaar ruim *f* 12.000 uit, omdat de visserij al ruim een jaar stil stond. Ook in Scheveningen was de armoede groot door minder mogelijkheden om uit te varen. De diaconie in het dorp kwam ruimschoots geld tekort om alle vissersgezinnen te onderhouden. De bevolkingsaantallen in beide gemeenschappen daalden, waarschijnlijk door sterfte en niet door migratie. In dit geval hadden de vroege auteurs het dus zeker bij het juiste eind: een significante daling van de visserijopbrengsten zorgde in deze periode voor meer armoede in de visserijgemeenschappen. Dit kwam natuurlijk ook door de slechte internationale omstandigheden, waardoor er ook veel armoede was in steden en dorpen die afhankelijk waren van andere sectoren.

De tweede periode was allerm minst beter dan de eerste, maar in de periode 1801 tot 1814 is wel te zien dat de vroege auteurs het niet altijd bij het juiste eind hadden. De opbrengsten van

de visserij bleven gering en er was nog steeds sprake van veel geweld op zee. Daarnaast zette de daling van het aantal inwoners zich voort, maar rond 1810 is een keerpunt te zien in beide gemeenschappen en begint een periode van lichte groei.¹¹⁶ Dat is opvallend, omdat eigenlijk de jaren 1804 tot en met 1808 juist goede jaren waren voor de visserij. Mogelijk groeide het aantal inwoners toen ook, maar daar zijn geen precieze cijfers over terug te vinden in de archieven.¹¹⁷ De kosten voor armoedebestrijding liepen in deze jaren op, zoals te zien is aan de diaconale rekeningen in beide gemeenschappen en de rekeningen van het Vlaardingse stadsarmbestuur. De gegevens voor Scheveningen laten een administratieve vertraging zien. Dit is te zien aan 1804 en 1805, jaren waarin er weer gevestigd kon worden, maar de diaconale uitgaven een hoogtepunt bereikten. Omdat er in 1803 slecht gevestigd kon worden en de gegevens ieder jaar in januari werden opgeschreven, was er in 1804 sprake van een hoog aantal bedeeden. Dit kwam doordat de mindere opbrengsten van het seizoen in de winter het meest merkbaar waren, aangezien er dan, in vergelijking met de andere seizoenen, het minst aan nevenarbeid van de visserij werd gedaan.

In de volgende periode, van 1814 tot 1822, is dit ook terug te zien aan de Vlaardingse cijfers. De aantallen van de bedeeden namen pas sterk af richting 1820, terwijl er toen al enkele jaren een redelijke tot goede visvangst werd binnengehaald. Dit is naar waarschijnlijkheid een vertraging in de administratie, net als in Scheveningen. Ook in Vlaardingen zijn de cijfers op jaarbasis, hetgeen automatisch leidt tot een vertraging om dezelfde redenen als in Scheveningen. Mogelijk heeft het ook te maken met de gedachte dat men pas later om hulp vroeg en eerst probeerde te roeien met de riemen die men had. Verder is er in deze periode een landelijke ontwikkeling, waarbij de armenzorg werd overgedragen aan Stadsarmbesturen in plaats van de kerk. Dit zorgde ook voor een verandering in de hoogte van de bedeling en de manier waarop er werd uitbetaald. Daarnaast werd ter ondersteuning nog gebruik gemaakt van de soepkokerij. Deze soepuitdelingen zijn niet meegerekend in de bedragen van de bedelingen. Een totaaloverzicht van de bedelingscijfers zijn te vinden in Soetemans' '150 Jaar Sociale Zorg in Vlaardingen'.¹¹⁸

¹¹⁶ Zie hiervoor: Bijlage A, Overzicht Vlaardingse Visserij 1795-1830; Bijlage B, Overzicht Scheveningse Visserij 1795-1830; Bijlage C, Demografisch Overzicht 1795-1830.

¹¹⁷ Zowel in het Haags Gemeentearchief als het Stadsarchief Vlaardingen zijn er rond deze periode hiaten in de bevolkingscijfers. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de positie van Nederland als uithoek van het Franse Keizerrijk.

¹¹⁸ Soeteman, A., '150 Jaar Sociale Zorg in Vlaardingen, 1795-1945', 212-240.

De laatste periode, van 1822 tot 1830, is ogenschijnlijk stabiel, omdat de visserij weer sinds lange tijd constant kan draaien. Binnenlandse afzetproblemen en buitenlandse concurrentie zorgden echter voor problemen op grote schaal. Premies voor schepen in zowel de haring- als kustvisserij werden verhoogd, zodat het Hollandse model kon blijven bestaan en investeringen van de reders in hun schepen de jaren daarvoor niet voor niets waren geweest. Het aantal bedeelden in Vlaardingen was relatief stabiel en net als in de periode daarvoor is een (administratieve) vertraging zichtbaar richting 1830, wanneer het aantal bedeelden stijgt na een slechter jaar in 1829. Over Scheveningen zijn voor deze periode weinig gegevens bekend, wel is er een duidelijke stijging in het aantal inwoners te zien. Dat kan duiden op goede economische omstandigheden, maar dat zal hoogstwaarschijnlijk minder aan de visserij te danken zijn. De opbrengsten van de visafslag lijken zich in deze periode namelijk te stabiliseren.

Er zijn dus verschillen per periode te zien, maar er is ook zeker sprake van een algemene trend. In figuur 6 is een licht dalende lijn te zien in hoeveel de haring in Vlaardingen opbracht voor de gehele periode 1795-1830. In figuur 5 is eenzelfde dalende trend zichtbaar voor de visopbrengsten in Scheveningen, gedurende de periode 1815-1830. In reactie daarop zou gedacht kunnen worden dat de armoedecijfers, in dit geval het aantal bedeelden, zou stijgen. Hier van is in Vlaardingen slechts sprake in de laatste twee jaren richting 1830 en tijdens de jaren 1812 en 1813. Bij het 'oude beeld' moet dus een belangrijke kanttekening worden geplaatst. Wanneer er rekening wordt gehouden met de bevolkingsgroei in de jaren twintig van de negentiende eeuw in beide gemeenschappen, dan is het helemaal opvallend dat er geen sprake was van nog ergere armoede dan geschat in deze scriptie. De stijgende bevolkingsaantallen zijn waarschijnlijk kinderen geweest, waardoor de levenskosten voor gezinnen omhoog gingen terwijl de visserijopbrengsten gelijk bleven. Hierdoor zou een grotere afhankelijkheid op de bedelingen verwacht worden, maar daarvan is geen sprake.

De bovenstaande beantwoording van de hoofdvraag laat zien dat de armoede in beide vissersgemeenschappen niet uitsluitend gekoppeld kunnen worden aan de visserij opbrengsten en zet zich daarmee af tegen het gangbare idee dat er in visserijgemeenschappen in de vroege negentiende eeuw armoede heerste wanneer de visserijopbrengsten lager waren. Hoewel deze interpretatie waar was voor een groot gedeelte van de Bataafs-Franse Tijd, was dit niet het geval voor de late jaren tien en twintig van de negentiende eeuw. Relatief gezien was er toen minder armoede in Vlaardingen en Scheveningen. Dit kwam onder andere door het aanwenden van nieuwe vormen van inkomsten, zoals de badcultuur in Scheveningen. Daarbij is ook belangrijk dat er sprake was van bevolkingsgroei, waarbij het wel onduidelijk is bij welke bevolkingsgroepen deze groei het grootst was. De bevolkingsgroei tegenover het stabiele aantal bedeelden in

de jaren tien en twintig laat een beeld zien waarbij de visserijopbrengsten losgekoppeld kunnen worden van de armoedecijfers. Niet alleen de visserijopbrengsten waren meer van belang, juist ook inkomsten vanuit de badcultuur in Scheveningen en overige nijverheid in Vlaardingen. Ook is er in deze scriptie geprobeerd om zoveel mogelijk hiaten in de bestaande literatuur in te vullen en bestaande literatuur bij elkaar te brengen. Helaas zijn er ook gaten in het archiefmateriaal, bijvoorbeeld omtrent bevolkingsaantallen. Mogelijk kunnen er in de toekomst betere inschattingen worden gemaakt dan de schattingen in deze scriptie.

Toekomstig onderzoek naar visserijgemeenschappen in deze periode zou zich kunnen focussen op de relatie tussen armoede en visserij, zoals eerder al is geprobeerd. Vooral richting het midden van de negentiende eeuw zijn er in archieven genoeg gegevens omtrent bedeling te vinden om deze te combineren met de visserijcijfers, waarvan ook genoeg gegevens beschikbaar zijn. Het onderzoek kan dus verlengd worden richting 1870, toen de visserij echt een flinke sprong maakte door de introductie van nieuwe schepen. Een internationaal perspectief is ook mogelijk, zoals eerder Bo Poulsen deed in 'Imitation in European Herring Fisheries, c. 1550-1860' en zoals in *The Mortal Sea* van J.W. Bolster.¹¹⁹ Hierbij zou een vergelijking kunnen worden gemaakt met bijvoorbeeld Schotland en armoede in Schotse visserijgemeenschappen. Ook zou een Deens perspectief interessant kunnen zijn, waarvoor Bo Poulsen ook al onderzoek heeft uitgevoerd wat betreft visserijcijfers. Eveneens zou er op bredere schaal onderzoek gedaan kunnen worden naar de visserijgemeenschappen in Europa, waarbij meerdere van de bovenstaande suggesties samen worden gevoegd.

¹¹⁹ Poulsen, 'Imitation in European Herring Fisheries, c. 1550-1860'; J.W. Bolster, *The Mortal Sea: Fishing the Atlantic in the Age of Sail* (London 2012).

BIBLIOGRAFIE

LIJST VAN ARCHIVALIA

Afkortingen: Haags Gemeente Archief (HGA), Stadsarchief Vlaardingen (SAV)

HGA, Oud Archief van de gemeente 's-Gravenhage 1313-1815 (BNR 350), invv.nr. 5878, Stukken betreffende de diaconie armenverzorging te Scheveningen, 1792-1811.

HGA, Fragmentarchieven (BNR 843), inv.nr. 70.

HGA, Afslager van de vis en naschrijver van de vismarkt, inv.nr. 2 tot en met 17.

SAV, Commissarissen van de haringjagerij (0016), inv.nr. 22, Secrete orders en orders voor de stuurlieden en voor de schippers (1794 & 1826).

SAV, Commissarissen van de haringjagerij (0016), inv.nr. 14, Rekening-courant voor commissarissen over 1814 met Van Heyst & Van den Heuvell (15 augustus 1816).

SAV, Commissarissen van de haringjagerij (0016), inv.nr. 28, Reglement op de uitoefening der Groote Visscherij (31 december 1822).

SAV, NV De Oude Lijnbaan (0117), inv.nr. 300, Overzichten van de exploitatie van schepen (1811-1819).

SAV, NV De Oude Lijnbaan (0117), inv.nr. 298, Overzichten van winsten en verliezen in de jaren (1809-1816).

SAV, NV De Oude Lijnbaan (0117), inv.nr. 301, Overzicht van winsten en verliezen van de firma Betz & De Willigen, opgemaakt in 1822 (1822).

SAV, Familiearchief Van Linden van den Heuvell (0125), inv.nr. 42, Aantekeningen en stukken betreffende visserijzaken (1796-1850).

SAV, Familiearchief Van Linden van den Heuvell (0125), inv.nr. 43, Journaal van ontvangsten en uitgaven van de rederij (1805-1820).

SAV, Rederij D. de Zeeuw (0128), inv.nr. 1, Rekeningenboek van het hoekerschip, 'de Gelukkige Verandering', van het hoekerschip 'Zelde Rust', en het hoekerschip 'de Jonge Aletta', (met bijlage) (1814-1853).

SAV, Baljuw, schout en schepenen van Vlaardingen (Oud Rechterlijk Archief) (0219), inv.nr. 173, Registers van den aanbreng van den haring (6 augustus 1792 – 4 oktober 1796).

SAV, Baljuw, schout en schepenen van Vlaardingen (Oud Rechterlijk Archief) (0219), inv.nr. 174, Registers van den aanbreng van den haring (1 juli 1797 – 18 februari 1811).

'Reglement op de uitoefening der groote visscherij voor de provincie Holland, bevattende de inwendige politie of de bijzondere bepalingen voor dezelve visscherij', *Nederlandsche Staatscourant*, 1823 N° 74 (27 maart 1823) [Geraadpleegd via Delpher op 22-04-2021, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010049412>].

SECUNDAIRE LITERATUUR

- Admirandt, M. den, 'Sociaal-historische schets van Vlaardingen (1814-1914)', *Zuid-Hollandse Studiën* IV (1954) 171–217.
- Beaujon, A., *Overzicht der Geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisscherijen* (Leiden 1885).
- Bochove, C. van, 'De Hollandse Haringvisserij tijdens de Vroegmoderne Tijd', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 1 (2004) 3–27.
- , 'The 'Golden Mountain': An Economic Analysis of Holland's Early Modern Herring Fisheries', in: D. Abreu-Ferreira en L. Sicking, *Beyond the Catch: Fisheries of the North Atlantic, the North Sea and the Baltic, 900-1850* (Leiden / Boston 2009) 209–243.
- Boelemans Kranenburg, H.A.H., 'Vlaardingen's visserij van 1750 tot 1795', in: *Historisch Jaarboek Vlaardingen 1979* (Vlaardingen 1979) 69–82.
- Bolster, J.W., *The Mortal Sea: Fishing the Atlantic in the Age of Sail* (London 2012).
- Bruijn, J.R., *Schippers aan de VOC in de achttiende eeuw aan wal en op zee*.
- De Vries, J., en A. Van der Woude, *Nederland 1500-1815: De eerste ronde van economische groei* (Amsterdam: Uitgeverij Balans 1995).
- Emmer, P.C., 'The Rise and Decline of the Dutch Atlantic, 1600-1800', in: G. Oostindie en J.V. Roitman ed., *Dutch Atlantic Connections, 1680-1800* (2014) 339–356.
- , en J. Gommans, *Rijk aan de Rand van de Wereld* (2de druk; Amsterdam 2016).
- Furneé, J.H., 'A Dutch Idyll? Scheveningen as a Seaside Resort, Fishing Village and Port, c. 1700-1900', in: P. Borsay en J.K. Walton, *Resorts and Ports: European Seaside Towns since 1700* (Bristol ; Buffalo 2011) 33–49.
- Hazenak, A., *De bedeling ter Zijde: een onderzoek naar de sociaal-economische positie van de Scheveningse vissers in de 2de helft van de 19de eeuw* (Rotterdam 2008) <<https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/31174>>.
- Hoogendijk, J., *Ontwikkeling van Vlaardingen: van 1814-1913 met statistisch overzicht* (Vlaardingen 1913).
- Horlings, Edwin, *The economic development of the Dutch service sector 1800-1850: Trade and transport in a premodern economy* (Amsterdam 1995).
- Kramer, R., 'De visserij van de Zijde in de eerste helft van de 19de eeuw', *Regionaal Historisch Tijdschrift Holland* 16 (1984) 175–188.
- Loo, L.F. van, *'Den arme gegeven...': Een beschrijving van armoede, armenzorg en sociale zekerheid in Nederland, 1784-1965* (Amsterdam: Boom Meppel 1981).
- Lottum, J. van, 'Some thoughts about migration of maritime workers in the eighteenth-century North Sea region', *The International Journal of Maritime History* 29 (2015) 647–661.
- Mietes, A.A., 'De Hollandse Visserijcolleges', *Regionaal Historisch Tijdschrift Holland* 16 (1984) 166–174.
- Nieuwenhuijsen, K., *De Slag bij Vlaardingen 1018* (Utrecht 2018).
- Oostindie, G., 'Dutch Atlantic Decline during 'The Age of Revolutions'', in: G. Oostindie en J.V. Roitman ed., *Dutch Atlantic Connections, 1680-1800* (2014) 309–335.
- Plaatzer, M.Y., *Firma Hoogendijk, Betz & de Willigen: Rederij in de Franse Tijd, 1809-1812* (Masterscriptie Universiteit Leiden, 2009).
- Postma, C., *Korte Geschiedenis van Vlaardingen* (Vlaardingen 1958).
- Poulsen, B., *Dutch Herring: an environmental history, c. 1600-1800* (Amsterdam 2008).

- , 'Imitation in European Herring Fisheries, c. 1550-1860', *Scandinavian Journal of History* 41 (2016) 185–207.
- , 'Talking Fish. Co-operation and Communication in the Dutch North Sea Herring Fisheries, c.1600-1850', in: D. Abreu-Ferreira en L. Sicking, *Beyond the Catch: Fisheries of the North Atlantic, the North Sea and the Baltic, 900-1850* (Leiden / Boston 2009) 387–412.
- Schaap, D., *Halen en Brengen: visserij door de eeuwen heen* (Alphen aan de Rijn 1978).
- Slechte, H., *De Modernisering: Leven en werken op Scheveningen 1880-1920* (Rijswijk 1996).
- Soeteman, A., '150 Jaar Sociale Zorg in Vlaardingen, 1795-1945', *Zuid-Hollandse Studiën* X (1962).
- Thomas, M.S., *Onze IJslandsvaarders in de 17de en 18de eeuw: Bijdrage tot de Geschiedenis van de Nederlandse Handel en Visscherij* (Amsterdam 1935).
- Van der Vlis, I., 'De 'soberen' staat van een vissersgemeente: armoede en armenzorg in Vlaardingen', in: *Historisch Jaarboek Vlaardingen 2006* (Vlaardingen 2006) 51–75.
- Veen, A.M.D van de, 'Wij visserslui: mannen, vrouwen en kinderen van de Noordzeevervisserij', *Regionaal Historisch Tijdschrift Holland* 16 (1984) 156–165.
- Veen, D.J. van der, 'Een zozeer te niet gegane bedrijfstak', De economische ontwikkeling van de Noorzeevervisserij (1800-1940)', *Regionaal Historisch Tijdschrift Holland* 16 (1984) 143–155.
- Vermaas, J.C., *Geschiedenis van Scheveningen* 2 dln. (Den Haag 1926).
- , en P Hoogenraad, *Geschiedenis van Scheveningen: het tijdperk 1795 tot en met 1813* (Den Haag 1909).
- , en M.C. Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813* (Vlaardingen 1922).
- Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven XXXVIII* dl. 1 (Den Haag 1916).
- Vles, E.J., *Twee weken in november: de omwenteling van 1813* (Amsterdam 2006).
- 'Volkstellingen 1795-1971 (Volkstellingen)' <<http://volkstellingen.nl/nl/index.html>> [geraadpleegd 7 februari 2021].
- Voort, J.P. van de, *Vissers van de Noordzee: Het Nederlandse Visserijbedrijf in de Geschiedenis en volksleven* (Den Haag 1975).
- Zanten, J. van, *Schielijk, Winzucht, Zwaarhoofd en Bedaard: politieke discussie en oppositievorming 1813-1840* (Amsterdam 2004).

BIJLAGE A: OVERZICHT VLAARDINGSE VISSERIJ 1795-1830
Tabel 1: Vlaardingse zoutharingvisserij¹²⁰

Jaartal	Aantal schepen	Gem. aantal last per schip	(Geschatte) opbrengsten ¹²¹	(Geschatte) opbrengsten ¹²²
1795	95	13	<i>f</i> 329.128 tot <i>f</i> 658.255	
1796	105	12,3	<i>f</i> 344.185 tot <i>f</i> 688.370	
1797	112	9,8	<i>f</i> 292.510 tot <i>f</i> 585.021	
1798	0	0	<i>f</i> 0	
1799	0	0	<i>f</i> 0	
1800	0	0	<i>f</i> 0	
1801	0	0	<i>f</i> 0	
1802	96	31,5	<i>f</i> 805.896 tot <i>f</i> 1.611.792	
1803	0	0	<i>f</i> 0	
1804	43	17,6	<i>f</i> 201.687 tot <i>f</i> 403.374	
1805	73	24,4	<i>f</i> 474.690 tot <i>f</i> 949.380	
1806	71	34,2	<i>f</i> 647.115 tot <i>f</i> 1.294.231	
1807	55	10,5	<i>f</i> 153.904 tot <i>f</i> 307.808	
1808	57	14,1	<i>f</i> 214.186 tot <i>f</i> 428.372	
1809	28	12,7	<i>f</i> 94.767 tot <i>f</i> 189.535	
1810	29	5,8	<i>f</i> 44.825 tot <i>f</i> 89.651	
1811	0	0	<i>f</i> 0	
1812	0	0	<i>f</i> 0	
1813	0	0	<i>f</i> 0	
1814	76	19,1	<i>f</i> 344.029 tot <i>f</i> 688.058	<i>f</i> 498.065 tot <i>f</i> 996.130
1815	97	26,6	<i>f</i> 686.389 tot <i>f</i> 1.372.777	<i>f</i> 884.115 tot <i>f</i> 1.768.230
1816	101	21,9	<i>f</i> 588.846 tot <i>f</i> 1.177.692	<i>f</i> 758.473 tot <i>f</i> 1.516.946
1817	112	20,9	<i>f</i> 623.637 tot <i>f</i> 1.247.273	<i>f</i> 803.286 tot <i>f</i> 1.606.572
1818	113	10,3	<i>f</i> 311.273 tot <i>f</i> 622.546	<i>f</i> 400.940 tot <i>f</i> 801.881
1819	112	9,0	<i>f</i> 269.258 tot <i>f</i> 538.515	<i>f</i> 346.822 tot <i>f</i> 693.644
1820	104	8,7	<i>f</i> 240.641 tot <i>f</i> 481.282	<i>f</i> 309.962 tot <i>f</i> 619.924
1821	100	17,5	<i>f</i> 466.924 tot <i>f</i> 933.847	<i>f</i> 601.429 tot <i>f</i> 1.202.858
1822	98	10,2	<i>f</i> 266.991 tot <i>f</i> 533.983	<i>f</i> 343.903 tot <i>f</i> 687.606
1823	82	14,9	<i>f</i> 324.807 tot <i>f</i> 649.615	<i>f</i> 418.374 tot <i>f</i> 836.747
1824	69	18,7	<i>f</i> 344.598 tot <i>f</i> 689.195	<i>f</i> 443.865 tot <i>f</i> 887.730
1825	69	23,9	<i>f</i> 421.106 tot <i>f</i> 842.212	<i>f</i> 542.413 tot <i>f</i> 1.084.826
1826	77	24,1	<i>f</i> 482.391 tot <i>f</i> 964.781	<i>f</i> 621.352 tot <i>f</i> 1.242.703
1827	79	24,9	<i>f</i> 523.971 tot <i>f</i> 1.047.942	<i>f</i> 674.910 tot <i>f</i> 1.349.820
1828	80	23,2	<i>f</i> 493.847 tot <i>f</i> 987.693	<i>f</i> 636.108 tot <i>f</i> 1.272.215
1829	79	14,9	<i>f</i> 318.427 tot <i>f</i> 636.854	<i>f</i> 410.156 tot <i>f</i> 820.311
1830	81	25,1	<i>f</i> 542.505 tot <i>f</i> 1.085.010	<i>f</i> 698.783 tot <i>f</i> 1.397.566

¹²⁰ Gegevens 1795-1810 afkomstig uit: Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 145-153. Gegevens 1811-1830 afkomstig uit: SAV, Familiearchief Van Linden van den Heuvell (0125), inv.nr. 42, Aanteekeningen en stukken betreffende visserijzaken (1796-1850).

¹²¹ Deze kolom is op basis van de Franse Prijzen uit 1811, zoals te vinden in Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 145-153.

¹²² Deze kolom is op basis van de gemiddelde prijs 1817-1820 zoals berekend uit SAV, Familiearchief Van Linden van den Heuvell (0125), inv.nr. 43, Journaal van ontvangsten en uitgaven van de rederij (1805-1820).

Tabel 2: IJslandse kabeljauwvisserij¹²³

Jaartal	Aantal Op-schepen	Geschatte brengsten
1795	25	f 100.000 tot f 125.000
1796	12	f 48.000 tot f 60.000
1797	22	f 88.000 tot f 110.000
1798	24	f 96.000 tot f 110.000
1799	4	f 16.000 tot f 20.000
1800	2	f 8.000 tot f 10.000
1801	11	f 44.000 tot f 55.000
1802	5	f 20.000 tot f 25.000
1803	4	f 16.000 tot f 20.000
1804	4	f 16.000 tot f 20.000
1805	9	f 36.000 tot f 45.000
1806	2	f 8.000 tot f 10.000
1807	2	f 8.000 tot f 10.000
1808	3	f 12.000 tot f 15.000
1809	0	f 0
1810	2	f 8.000 tot f 10.000
1811	1	f 4.000 tot f 5.000
1812	0	f 0
1813	0	f 0
1814	3	f 12.000 tot f 15.000
1815	2	f 8.000 tot f 10.000
1816	7	f 28.000 tot f 35.000
1817	0	f 0
1818	3	f 12.000 tot f 15.000
1819	4	f 16.000 tot f 20.000
1820	5	f 20.000 tot f 25.000
1821	4	f 16.000 tot f 20.000
1822	5	f 20.000 tot f 25.000
1823	5	f 20.000 tot f 25.000
1824	4	f 16.000 tot f 20.000
1825	9	f 36.000 tot f 45.000
1826	6	f 24.000 tot f 30.000
1827	6	f 24.000 tot f 30.000
1828	5	f 20.000 tot f 25.000
1829	6	f 24.000 tot f 30.000
1830	5	f 20.000 tot f 25.000

Tabel 3: Zomerse kabeljauwvisserij¹²³

Jaartal	Aantal Op-schepen	Geschatte brengsten
1795	2	f 6.000 tot f 8.000
1796	2	f 6.000 tot f 8.000
1797	0	f 0
1798	13	f 39.000 tot f 52.000
1799	0	f 0
1800	1	f 3.000 tot f 4.000
1801	9	f 27.000 tot f 36.000
1802	0	f 0
1803	3	f 9.000 tot f 12.000
1804	2	f 6.000 tot f 8.000
1805	3	f 9.000 tot f 12.000
1806	4	f 12.000 tot f 16.000
1807	5	f 15.000 tot f 20.000
1808	6	f 18.000 tot f 24.000
1809	5	f 15.000 tot f 20.000
1810	4	f 12.000 tot f 16.000

Tabel 4: Winterse kabeljauwvisserij¹²³

Jaartal	Aantal Op-schepen	Geschatte brengsten
1795	52	f 78.000 tot f 104.000
1796	49	f 73.500 tot f 98.000
1797	62	f 93.000 tot f 124.000
1798	49	f 73.500 tot f 98.000
1799	0	f 0
1800	0	f 0
1801	33	f 49.500 tot f 66.000
1802	37	f 55.500 tot f 74.000
1803	33	f 49.500 tot f 66.000
1804	32	f 48.000 tot f 64.000
1805	34	f 51.000 tot f 68.000
1806	29	f 43.500 tot f 58.000
1807	17	f 25.500 tot f 34.000
1808	21	f 31.500 tot f 42.000
1809	32	f 48.000 tot f 64.000
1810	36	f 54.000 tot f 72.000

¹²³ Gegevens 1795-1810 afkomstig uit: Vermaas en Sigal Jr., *De Haringvisserij van 1795 tot 1813*, 148; Gegevens 1811-1830 afkomstig uit: M.S. Thomas, *Onze IJslandsvaarders in de 17de en 18de eeuw: Bijdrage tot de Geschiedenis van de Nederlandse Handel en Visscherij* (Amsterdam 1935) 285.

BIJLAGE B: OVERZICHT SCHEVENINGSE VISSERIJ 1795-1830

Tabel 1: Scheveningse Bomschepen, 1793-1828¹²⁴

Jaartal	Aantal Bomschepen	Jaartal	Aantal Bomschepen
1793	65	1817	68
1802	76	1818	80
1803	70	1824	65
1811	79	1825	70
1812	70	1828	80
1816	60		

Tabel 2: Opbrengsten Scheveningse Visafslager, 1815-1830¹²⁵

Jaartal	Eerste kwartaal	Tweede kwartaal	Derde kwartaal	Vierde kwartaal	Jaartotaal volgens bron	Jaartotaal (opgeteld)
1815	f 5.755,55	f 2.208,00	f 1.334,20	f 162,60	f 9.410,10	f 9.460,35
1816	f 4.207,90	f 2.373,75	f 2.364,55	f 278,90	f 9.225,11	f 9.225,10
1817	f 2.933,75	f 2.900,30	f 3.320,50	f 1.041,05	f 9.734,19	f 10.195,60
1818	f 6.188,85	f 1.724,85	f 1.739,65	f 399,00	f 10.043,15	f 10.052,35
1819	f 3.401,70	f 2.483,25	f 3.959,65	f 490,15	f 10.332,55	f 10.334,75
1820	f 4.184,50	f 3.924,65	f 8.312,30	f 216,85	f 17.435,40	f 16.638,30
1821	-	-	f 3.442,55	f 425,36	f 4.544,18	f 3.867,91
1822	f 7.152,98	f 5.265,73	f 1.822,05	f 159,50	f 12.201,68	f 14.400,26
1823	-	-	f 2.233,80	f 335,35	f 2.489,15	f 2.569,15
1824	f 4.165,15	f 1.637,50	f 3.115,45	f 423,36	f 9.949,45	f 9.341,46
1825	f 3.290,94	f 1.828,95	f 1.973,55	f 329,60	f 7.421,34	f 7.423,04
1826	f 3.965,50	f 1.498,45	f 2.103,50	f 565,30	f 8.113,75	f 8.132,75
1827	f 2.710,40	f 909,40	f 1.426,00	f 391,65	f 5.429,45	f 5.437,45
1828	f 2.947,10	f 1.113,19	f 2.916,70	-	f 5.977,01	f 6.976,99
1829	f 3.236,10	f 1.174,80	f 1.763,95	f 307,10	f 6.531,95	f 6.481,95
1830	f 2.800,80	f 2.015,00	f 2.419,10	f 327,40	f 7.562,30	f 7.562,30

¹²⁴ Gegevens afkomstig vanuit: Doorn, en Stal, *Geschiedenis van Scheveningen: Vroegste tijd tot 1875*; Vermaas en Hoogenraad, *Scheveningen: het tijdperk 1795 tot en met 1813*.

¹²⁵ HGA, Afslager van de vis en naschrijver van de vismarkt, inv.nr. 2 tot en met 17.

BIJLAGE C: DEMOGRAFISCH OVERZICHT, 1795-1830

Tabel 1: Overzicht bevolking Vlaardingen en Scheveningen, 1795-1830

Jaartal	Inwoners SCH ¹²⁶	Inwoners VLD
1795	2638	5625 ¹³²
1796	2833 ¹²⁷	5625
1797	2722	5625
1798	2700	5626 ¹²⁸
1799	2650	N.B.
1800	2600	N.B.
1801	2550	5600
1802	2550	5600
1803	2500	5575
1804	2400	5550
1805	2400	5525
1806	2350	5500
1807	2300	5480
1808	2250	5460
1809	2200	5440
1810	2194 ¹²⁹	5420
1811	2350	5410
1812	2500	5401 ¹³⁰
1813	2600	5876
1814	2950	5895
1815	3100	6055
1816	3250	6055
1817	3400	5471
1818	3550	5500
1819	3700 ¹³¹	5728
1820	3725	5916
1821	3800	5916
1822	3875	6012
1823	3875	6112
1824	3950	6256
1825	4025	6133
1826	4100	6249
1827	4290	6267
1828	4250	6436
1829	4325	6521
1830	4501	6823

¹²⁶ Gegevens periode 1795-1797 afkomstig uit: Vermaas, *Geschiedenis van Scheveningen* dl. 1, 273. Alleen de dikgedrukte gegevens zijn met zekerheid vast te stellen

¹²⁷ Gegevens afkomstig van: Volkstellingen 1795-1971 (Volkstellingen). <http://volkstellingen.nl/nl/index.html> [geraadpleegd 7 februari 2021]. Schuingedrukte gegevens zijn een schatting.

¹²⁸ Boelemans Kranenburg, 'Vlaardingen's visserij', 71.

¹²⁹ Gegevens periode 1810-1818: Vermaas en Hoogenraad, *Scheveningen: het tijdperk 1795 tot en met 1813*, 92–93. Alleen de dikgedrukte cijfers zijn vast te stellen, de overige getallen zijn een schatting.

¹³⁰ Gegevens 1812-1830: Postma, *Korte Geschiedenis*, 109; Hoogendijk, *Ontwikkeling van Vlaardingen*. Alleen de dikgedrukte gegevens zijn met zekerheid vast te stellen. De overige zijn een schatting.

¹³¹ Doorn, en Stal, *Geschiedenis van Scheveningen: Vroegste tijd tot 1875*, 215.

BIJLAGE D: ARMOEDECIJFERS SCHEVENINGEN, 1795-1811¹³²

Jaartal	Inkomsten Diaconie	Uitgaven Diaconie	Effectief verlies (in hele guldens)
1795	<i>f</i> 66:11	N.B.	N.B.
1796	<i>f</i> 92:0	N.B.	N.B.
1797	<i>f</i> 55:0	N.B.	N.B.
1798	<i>f</i> 76:7:8	N.B.	N.B.
1799	<i>f</i> 102:16	N.B.	N.B.
1800	<i>f</i> 128:12	N.B.	N.B.
1801	<i>f</i> 122:18	N.B.	N.B.
1802	<i>f</i> 128:8:2	N.B.	N.B.
1803	<i>f</i> 156:17	N.B.	N.B.
1804	<i>f</i> 136:8	<i>f</i> 6.200	<i>f</i> 6.064
1805	<i>f</i> 236:16	<i>f</i> 11.400	<i>f</i> 11.163
1806	<i>f</i> 96:11:15	<i>f</i> 4.400	<i>f</i> 4.302
1807	<i>f</i> 221:13	<i>f</i> 1.075	<i>f</i> 853
1808	<i>f</i> 132:8	<i>f</i> 1.055	<i>f</i> 923
1809	<i>f</i> 77:13	<i>f</i> 3.589:11:8	<i>f</i> 3.512
1810	<i>f</i> 76:19	Nihil	<i>f</i> -77
1811	<i>f</i> 65:18	<i>f</i> 1.186:2:7	<i>f</i> 1.120
Totaal	<i>f</i> 1973:16:5	<i>f</i> 28903:13:15	<i>f</i> 27.860

¹³² Gegevens afkomstig uit: HGA, Oud Archief van de gemeente 's-Gravenhage 1313-1815 (BNR 350), invv.nr. 5878, Stukken betreffende de diaconie armenverzorging te Scheveningen, 1792-1811.